

ปัญญาสชาดกฉบับล้านช้าง

พระเจ้า ๕๐ ชาติ พระสมุทรโฆษ เรื่องที่ ๑

พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ธรรมธโช) ป.๖.๙*

สมุทรโฆษ นามานาติ อิทธิ สดถา สวตถิย์ อุปนิสฺสาย เซตวเน วิหรนฺโต
(ยโสธราเทวี อญณ์ นครี เทเสสิ มหาสิปปิ อารพุก กเถสิตี)^๑ ๕

ต่อไปนี้จะได้แสดงเรื่องพระเจ้าสมุทรโฆษ คราวเมื่อพระพุทธเจ้าของเฮาประทับอยู่ในป่าเซตวัน เมืองสาวัตถี มีพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากหลายร้อยองค์ ประชุมสนทนากันอยู่ในโงธรรมาสน์ว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเฮาเนี่ย คราวเมื่อพระองค์ยังเสวยราชสมบัติ ก่อนจะได้พระนางยโสธราพิมพามาเป็นพระอัครมเหสีนั้น พระองค์ได้ละเคหสถานบ้านเรือนไปแสดงศิลปวิทยาถึง ๖๔ อย่าง ให้มีชัยชนะท่ามกลางมหาชนแล้ว จึงเป็นเหตุให้พอพระทัยของพวกวงศาคณาญาติ ศากยวงศ์และโกถียวงศ์ จึงได้มอบพระนางพิมพามา ยโสธราให้พวกวงศาคณาญาติก็มอบพระนางสนมกำนัลใน มีจำนวนถึง ๖ หมื่นคน เพื่อเป็นนางบำเรอของพระองค์ จะมีแต่ครั้งเดียวเท่านั้นที่พระองค์ได้แสดงศิลปวิทยา จึงได้พระอัครมเหสีอย่างนี้ หรือว่าในชาติก่อนๆ ก็มีอยู่เหมือนกัน”

ในครั้งนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเฮา กำลังทรงประทับอยู่ในพระคันธกุฎี ก็ได้สดับเสียงสนทนาด้วยทิพโสต จึงได้เสด็จเข้าไปในท่ามกลางของพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย พอพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายเห็นแล้ว ก็พากันไปต้อนรับ ได้จัดแจงหอธรรมาสน์อาสนะอันสูงแล้วจึงนิมนต์พระองค์ประทับนั่ง เที่ยงหอธรรมาสน์อาสนะแล้ว พระองค์จึงตรัสถามว่า “ดูก่อนพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย พวกท่านทั้งหลายพากันสนทนาด้วยเรื่องอันใด ยังบ่จบ บ่สิ้นอยู่?”

* ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ ผอ.โครงการหลักสูตรนานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^๑ ยโสธราเทวี อารพุก กเถสิตี ๕ (ต้นฉบับของวัดสูงเม่น, จ.แพร่)

๕๐ รวมบทความทางวิชาการ เรื่อง “มหาจุฬาวិชาการ”

แล้วพวกภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย องค์ฉลาดด้วยโวหาร จึงกราบทูลว่า “พวกหมู่ข้าน้อยทั้งหลายสนทนากันว่า การที่พระพุทธองค์ได้แสดงศิลปวิทยา แล้วจึงได้พระอัครมहेती คือ พระนางพิมพายโสธรานี้ จะมีเพียงชาติเดียวนี้บ่ หรือว่าชาติอื่น ๆ ก็ยังมีอยู่ ข้าน้อย”

แล้วพระองค์จึงทรงตรัสเทศนาว่า “ดูราพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย บ่แม่นจะมีเพียงแต่ เฉพาะชาติเดียวเท่านั้น แม่นว่าในชาติก่อน ๆ ก็ยังมีอยู่เหมือนกัน” เพียงแต่ตรัสเทศนาย่อย ๆ อย่างนี้แล้ว ก็ทรงนั่งอยู่บ่ปาก

ในคราวนั้น พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย องค์ฉลาดด้วยโวหาร จึงได้กราบทูลให้พระองค์ทรงตรัสเทศนาให้พิสดารต่อไป

“ถ้าอย่างนั้น พวกท่านทั้งหลาย จงตั้งใจฟังด้วยดี” แล้วพระองค์จึงได้ทรงตรัสเทศนาต่อไป คือ ได้นำอดีตนิทานมาให้เห็นเป็นอุทาหรณ์ว่า :-

อดีตกาล

ในอดีตกาลที่ล่วงมาแล้วนาน ยังมีพระนครอันหนึ่งชื่อว่าพรหมปุณนคร ในนครนั้น ยังมีพระราชองค์หนึ่งพระนามว่า พญาวิณฑัตตราช มีพระอัครมहेतीพระนามว่า พระนางราชเทวีธิดา เสวยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ ปกครองอยู่ในพระนครนี้ ประกอบไปด้วย ทศพิทธราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการ

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าของเขา เสวยพระชาติเป็นเทพบุตรองค์หนึ่ง อยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้ลงมาถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางราชเทวีนั้น เมื่อถ้วนทศมาส ๑๐ เดือนแล้ว ก็ได้ประสูติพระราชโอรส เป็นผู้มีพระรูปพระโฉมอันงามโสภา เหมือนดังคำเป็นที่ฮักและพอใจแก่พวกมหาชนทั่วๆ ไป มีพระราชบิดาและพระราชมารดาเป็นต้น เมื่อพระราชโอรสนั้น ประสูติมาได้ ๗ มื้อเท่านั้น พระราชบิดาและราชมารดาจึงพากันมาขนานพระนามว่าท้าวสมุทโรฆฆ ก่อนจะได้พากันขนานพระนามว่าท้าวสมุทโรฆฆราชกุมารนี้ ก็เพราะว่าเวลาจะประสูตินั้น แม่น้ำสมุทรรอกว้างใหญ่ไพศาล พากันตีฟองระนองระนาดไปทั่วทิศานุทิศให้มีฟองข้าเชือกเยือกไปมา เพราะฉะนั้น พวกวงศาคนญาติ จึงได้ขนานพระนามของพระราชกุมารนั้น ให้ชื่อว่า ท้าวสมุทโรฆฆ ดังนี้

เมื่อทำวสมุทโรฆพระราชากุมารนั้น มีพระชนมายุได้ ๑๖ ปี ก็ได้ไปเรียนศิลปวิทยา
ทุกอย่าง อย่าง ในสำนักศึกษาปาโมกข์อาจารย์ เมื่อเรียนจบแล้ว ก็กลับมาหาบาทูลพระราชบิดา
พระราชมารดา อยู่ด้วยความสุขสำราญ มีชื่อเสียงเกียรติยศผากฎไป ในทั่วทิศานุทิศว่า
เป็นผู้มีรูปร่างและเก่งกล้าสามารถในศิลปวิทยานั้นแล

ในครั้งนั้น ยังมีพระนครอันหนึ่ง ชื่อว่าเมืองรัมภปุรนคร ในพระนครนี้มีพระราช
พระองค์หนึ่ง เสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองนี้ ทรงพระนามว่าพญาสิริสีหะคุตตราช มีพระอัค
มเหสีทรงพระนามว่ากนกตีเทวี เป็นผู้ปกครองพระนครด้วยทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการ
และเป็นเมืองที่อยู่ใกล้เคียงกันกับเมืองพรหมปุรนครนั้น แต่พระราชองค์นี้ได้มีพระราชธิดา
พระนางหนึ่ง ทรงพระนามว่าพระนางวิญฑุมตีราชธิดา เป็นผู้ที่มีพระรูปพระโฉมอันงามเหมือนดั่ง
สีแห่งคำ มีพระชนมายุได้ ๑๖ ปี ความจบและความงามของพระนางนั้น มีพระเกียรติยศ
และเกียรติคุณนั้นดังทั่วๆ ไปถึง ๑๐๑ หัวเมือง

ส่วนว่าทำวพญาราชทั้งหลายถึง ๑๐๑ หัวเมือง ก็ได้แต่งเครื่องบรรณาการมาทูลขอ
แต่ว่าพระราชบิดาและพระมารดานั้น ก็โปรดดลใจมอบให้แก่เฝ้าทั้งหมด แต่พระเจ้า
สิริสีหะคุตตราชนี้ ได้สร้างสวนอุทยานไว้รอบพระนคร และได้สร้างตระกูลเทวดา (หอไหว้
เทวดา) อยู่แห่งหนึ่งอยู่ในสวนอุทยานนั้น ให้เป็นที่กราบไหว้เคารพสักการบูชาในพระนครนี้
ทุกๆ อาทิตย พระองค์จะทรงเสด็จไปพร้อมพระอัคมเหสีและพระราชธิดา พร้อมด้วยบ่าวไพร่
เสนาอามาตย์ไปสักการบูชาในตระกูลเทพธิดาอยู่ในสถานที่นี้

แต่ในครั้งนั้น พระนางวิญฑุมตีราชธิดาของพระองค์ ได้ทรงทราบข่าวว่า มีพระราชา-
กุมารพระองค์หนึ่งชื่อว่าสมุทโรฆพระราชากุมาร มีพระรูปพระโฉมอันจบงาม ทั้งเป็นผู้เก่งกล้า
สามารถในเรื่องศิลปวิทยากว่าคนทั้งหลาย พระนางวิญฑุมตีได้ทรงสดับชื่อเสียงสำเนียงอย่างนี้
แล้วก็มีความรักและพอใจ ประารถนออยากจะได้พระราชกุมารสมุทโรฆนี้มาเป็นพระราชสวามี
จึงได้แต่งเครื่องบรรณาการไปบะบนในหอตระกูลเทวดา ตั้งสัจจอธิษฐานบนบานว่า “ขอให้
ข้าพเจ้านี้ได้พระราชกุมารสมุทโรฆนี้มาเป็นพระราชสวามี ถ้าได้ตั้งความประสงค์ของข้าพเจ้าแล้ว
ข้าพเจ้ายินดีถวายเครื่องกำมะ แก่นางเทวดานั้นทุกๆ ประการ”

พอพระนางได้ตั้งสัจจอธิษฐาน ไหว้วอนนางเทพธิดานั้นแล้ว ก็เสด็จกลับสู่หอผาสาท
ที่พระราชอุทยานนั้น โดยบิให้เฝ้ารู้ความประสงค์ของพระนาง นับแต่วันนั้นมา พระนางก็มีแต่
ความคิดฮอดและคิดถึงแต่พระราชกุมารสมุทโรฆอยู่ทุกวันและทุกคืน

๕๒ รวมบทความทางวิชาการ
เรื่อง “มหาจุฬาวិชาการ”

ในคราวหนึ่ง พวกพราหมณาจารย์ ๔ คน ของเมืองรัมภปุรนคร ได้พากันออกจากพระนครพากันไปเที่ยวเมืองอื่น จึงได้ไปถึงพระนครพรหมปุรนคร

แต่ในคราวนั้น ท้าวสมุทรโฆษราชกุมमार กำลังมีพระประสงค์อยากไปเยี่ยมสวนอาชัญญูอุทยาน จึงได้เตือนมหาอำมาตย์ราชบริวาร จัดแจงช้างม้า ราชรถ และหมู่พลเสนา ข้าราชการบริวาร แกร่สังข์ระฆัง ระนาด พาพทย์ฆ้อง ม้องดิ่ง กองดิ่ง จับปี่สีซอ แห่ออกจากพระนคร เพื่อไปสู่สวนอาชัญญูอุทยาน เสียงดั่งม่วนพดสะนั้นเนื่องนั้น พร้อมด้วยไพร่พลโยธา แหน่นหนาปานปลวก

คราวนั้น พวกพราหมณาจารย์ทั้ง ๔ ได้ยินเสียงดั่งพดสะนั้นเนื่องนั้นอย่างนั้น ก็ถามพวกมหาชนทั้งหลาย ก็ได้ทราบความว่า พระราชโอรสของพระเจ้าวินททัตตราชกุมमार มีพระประสงค์อยากทรงไปชมสวนอาชัญญูอุทยาน จึงได้เข้าขบวนแห่ไปในครั้งนี้ เมื่อพราหมณ์ทั้ง ๔ ได้ฟังอย่างนั้น ก็รีบฟ้าวดิตตามไป ตามขบวนแห่ของพระราช

กุมमारอย่างปลดละ ได้พยายามเข้าไปอย่างใกล้ซิดรพระที่นั่งของพระราชกุมमार จนกว่าขบวนแห่นั้นไปถึงยังสวนอาชัญญูอุทยานนั้นแล้ว ก็ได้มีแต่หลังแลดูพระราชกุมमारอยู่ อย่างนั้น เมื่อพระราชกุมमारเห็นพราหมณ์ทั้ง ๔ นั้นหลังแลดูพระรูปพระโฉมของพระองค์ อย่างปลดละอย่างนั้น ทั้งเหลียวเห็นพราหมณ์นั้น มีรูปร่างกายชูปผอมด้วย จึงมีพระราชโองการตรัสบอกพวกมหาอำมาตย์ให้ไปนำพราหมณ์เหล่านั้นเข้ามาหา แล้วจึงตรัสถามว่า

“ดูราท่านพราหมณ์ทั้ง ๔ พวกท่านนี้มาจากไส จึงมีรูปทรงจ้อยผอมผิดสังเกิดจากคนอื่น ๆ”

เมื่อพราหมณ์ทั้ง ๔ คน ถึกพระราชโอรสตรัสถามอย่างนี้ จึงพากันกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระราชกุมमार พวกข้าพระองค์ทั้ง ๔ นี้ ได้มาจากเมืองรัมภปุรนคร ชำนาญ”

แล้วพระราชโอรส จึงตรัสถามต่อไปว่า “โอ ทั้ง ๔ นี้ มาจากเมืองรัมภปุรนคร ทั้งหมดหรือ ?”

“โดย ชำนาญมาจากเมืองนั้นทั้งหมด”

แล้วพระองค์จึงตรัสต่อไปว่า “เมืองรัมภปุรนครนี้ ไกลจากเมืองพรหมปุรนครนี้เท่าใด?”

“ไกลได้ ๑๐๐ โยชน์ ชำนาญ”

พระราชกุมมวจิตรสถามต่อไปว่า “ในเมืองรัมภปุณครนี้ มีพระราชามหากษัตริย์ ทรงพระนามว่าอย่างไร? พระอัศรมเหสีทรงพระนามว่าอย่างไร? มีพระราชโอรสธิดา พระนามว่าอย่างไร?”

พราหมณ์ทั้ง ๔ จึงกราบทูลว่า “ข้าแต่พระราชกุมมมาร เมืองรัมภปุณครนี้ มีพระราชา พระองค์หนึ่งทรงปกครอง ทรงพระนามว่าพญาลิธิสีหะคุตตราชทรงปกครอง มีพระอัศรมเหสีทรงพระนามว่าพระนางกนกวดีเทวี ทรงปกครองราษฎร ประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรม ทั้ง ๑๐ ประการ แต่พระองค์มีพระราชโอรส มีแต่พระราชธิดาพระนางหนึ่งทรงพระนามว่า พระนางวินทุมดี พระราชธิดาเป็นผู้มีพระรูปพระโฉมอันงามโสภาคเหมือนดั่งสีแห่งคำ มีเกียรติยศ ชื่อเสียงความงามแผ่ไปทุก ๆ ทิศ มีพระชนมายุได้ ๑๖ พระวัสสา แต่ยังไม่ทันได้พระราชสามี แต่ก็มีท้าวพญาราช ๑๐๑ หัวเมืองแต่งเครื่องบรรณาการมาสู่ขออยู่ แต่ว่าพระนางมีพระทัย ยินดีนำ และพระราชบิดาพระราชมารดา ก็ยินยอมมอบให้พระราชองค์ใดที่มาทูลขอ แต่เมื่อ พวกข้าพระองค์ทั้ง ๔ ได้มาแลดูพระรูปพระโฉมของพระราชกุมมมารแล้ว มีความจงงามและมีพระรัศมีรังสีนั้นเท่า ๆ กันกับพระราชธิดาของพวกข้าพระองค์ เนื่องด้วยเหตุนี้แหละ พวก ข้าพระองค์ทั้งหลายจึงพากันคิด ฮอดพระราชธิดาของพวกข้าพระองค์ จึงพากันเบี่ยงเบี่ยงอีก อย่างบ่ลดละ ถ้าแม้พระองค์หากทรงได้พระนางวินทุมดีราชเทวีมาเป็นพระอัศรมเหสีแล้ว คงจะสมพระเกียรติยศและยศบริวารของพระองค์ทุก ๆ ประการ”

พอพระราชกุมมมารสมุทโรฆ ได้ทรงสดับคำพราหมณ์ทั้ง ๔ พากันพรรณนาคุณงาม ความดีและพระรูปพระโฉมของพระนางวินทุมดีอย่างนั้น เพียงแต่ได้ทรงสดับแต่ชื่อว่าพระนาง วินทุมดีราชเทวีดังนี้ ก็เกิดมีความมักอย่างล้นเหลือถ่มขึ้นมาถึงหัวใจ จะหาสิ่งใด ๆ และรูป ผู้หญิงใด ๆ มาเทียบเทียบไม่ได้ คือ มีจุดประสงค์อยากจะได้พระนางวินทุมดีมาเป็นภรรยา ความมักนั้นมักอยากจะได้พระกระยาหารบได้ บรรทมก็บ่หลับ เพราะบุพเพสันนิวาสเคย เป็นพระราชสามีและพระอัศรมเหสีกันมาแต่ชาติปางก่อน ๆ เพราะบุคคลเฮาจะเกิดมีความมัก กันได้นี้ ด้วยอาศัยเหตุ ๔ ประการคือ

ปุพฺพเว สนนฺวาทเสน ปจฺจุปนฺนหิตน วา
เอวํ ตํ ชายเต เปมํ อฺปฺลลวํ ยถาทเก.

แปลว่า

๑. คือด้วยการเคยเป็นสามีกันมาแต่ชาติปางก่อนหนึ่ง
๒. เคยได้เกื้อกูลอุดหนุนกัน ภายในปัจจุบันชาติหนึ่ง
อุปมาเหมือนดั่งดอกบัว ก่อนจะเกิดขึ้นได้
๓. ต้องอาศัยน้ำที่มีอยู่ในสระนั้นหนึ่ง
๔. ต้องอาศัยมีดินที่อยู่ในสระดอกบัวนั้นหนึ่ง

ความมักและความฮักของคนนี้ ก่อนจะเกิดความมักและฮักกันได้ในปัจจุบันชาตินี้ ก็อาศัยเหตุทั้ง ๔ ประการดังกล่าวมานี้แล

เมื่อพระราชกุมมารได้เกิดความมักและฮักอย่างล้นเหลืออย่างนี้ก็ดี ก็เก็บไว้ภายในบ่แสดงออกมา เพราะไว้เกียรติของวงศ์พระมหากษัตริย์ไว้ถือ ได้พาบ่าวไพร่เสนาอามาตย์ราชมนตรีและพราหมณ์ทั้ง ๔ คนนั้น ไปเที่ยวชมสวนอาชัญญุกุทยานให้ทั่วถึงแล้ว พอถึงตอนแลงก็กลับสู่พระนคร เมื่อถึงพระนครแล้ว พระองค์ก็เลี้ยงพราหมณาจารย์ทั้ง ๔ นั้นอย่างอิมหน้าสำราญ ได้ให้รางวัลแก่พราหมณ์ทั้ง ๔ นั้น ผู้ละ ๕๐๐ กหาปณะ เถึงมืออื่นเข้ามาแล้ว พระองค์ก็ได้ไปกราบลาพระราชบิดาพระราชมารดา เพื่อขออำลาไปสู่เมืองรัมภปุรนคร

พระราชบิดาและพระราชมารดา จึงตรัสถามว่า “ดูรา พระลูกรัก การที่พระลูกฮักจะลาไปเมืองรัมภปุรนครนี้ พระลูกฮักมีจุดประสงค์อย่างไร จึงอยากไปอย่างนี้”

พระสมุทโฆษก็กราบทูลตามความเป็นจริงว่า “ข้าน้อยได้ฟังข่าวจากพราหมณาจารย์ทั้ง ๔ ที่มาจากเมืองรัมภปุรนครว่า มีพระราชธิดาพระนางหนึ่ง พระนามว่าพระนางวินทุมดี เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าสิริสีหะคุตตราชและพระนางกนกวดีเทวี เป็นผู้มีพระรูปพระโฉมงามกว่านางทั้งหลายในชมพูทวีปนี้ ตามพราหมณ์ทั้ง ๔ เหล่านี้ไว้สู่ ข้าน้อยฟังแจ่มแจ้งแล้ว ถ้าวว่าข้าน้อยหากบได้พระนางวินทุมดีนี้มาเป็นอัศวมเหสีแล้ว ชีวิตของข้าน้อยย้านจะมีชีวิตอยู่ต่อๆ ไปแล้ว”

ในคราวนั้น พระราชบิดาและพระราชมารดาจึงว่า “พระลูกของพระราชมารดาและพระราชบิดา การที่พระเจ้าลูกจะสละพระนครไป เพื่อพระนางวินทุมดีคราวนี้ พระบิดาและพระมารดาเห็นว่าบ่สมควร ถ้าพระราชโอรสหากมีจุดประสงค์อยากจะได้แท้ๆ นั้น พระราช-

บิดาและพระราชมารดาที่ห้าม แต่ว่าพระราชบิดาและพระราชมารดานี้ จะแต่งตั้งให้พวกพราหมณาจารย์เป็นราชทูต แต่งเครื่องบรรณาการไปทูลขอให้ ถ้าพระราชบิดาและพระราชมารดาพร้อมทั้งพระนางเอง มีความเห็นดีพร้อมเพรียงแล้ว เสาพระองค์ทั้งสองนี้จะได้อภิเษกให้สมดังพระราชประสงค์ ของพระเจ้าลูกฮักของแม่”

ครานั้น พระสมุทโฆษก็บอพงความพระบิดาพระมารดาเลย เพราะว่าความมกนางนั้น มาถ่มทับพระองค์แล้ว จึงกราบทูลว่า “เถิงพระราชบิดาและพระราชมารดาจะบ่ทรงอนุญาตแล้วก็ดี แต่ลูกนี้ก็จะขอไปให้ได้”

แต่ในครานั้น พระมารดาจึงว่า “ดูก่อนพระลูกฮักของแม่ ถ้าว่าพระลูกรักบ่พงความพระบิดาและพระมารดาแล้ว หากจะหนีไปอย่างนี้ พระมารดาจะมีชีวิตอยู่ได้อย่างใด ขอพระลูกเจ้าอย่าได้ไปเลย ขอจงพงความพระบิดาและพระมารดาก่อน”

ว่าแล้ว พระนางก็ร้องไห้ปริเทวนาต่าง ๆ

“แต่เถิงว่า พระมารดาและพระบิดาจะบ่ทรงอนุญาตก็ตาม ช้าน้อยก็ขอลาราชสิริสมบัติขอติดตามไปนำเอาพระนางวินทุมดีราชธิดาจนกว่าจะได้”

ว่าแล้ว ก็กราบลาไปสู่หอผาสาทราชมนเทียรของพระองค์แล้ว ก็เชิญเอาพราหมณ์ทั้ง ๔ คนนั้นมาแล้ว ก็จัดแจงเลี้ยงอาหารแก่พราหมณ์ทั้ง ๔ ให้อิ่มหน้าสำราญ แล้วก็ตกลงจะไปเมืองรัมภปุนครในวันนี้ แล้วจึงเชิญเอาลูกของมหาอำมาตย์จำนวน ๓ คนติดตามพระองค์ไปด้วย แล้วพระองค์ก็ทรงแต่งเครื่องประดับนানাชนิดของพระองค์ให้ครบแล้ว ให้ลูกมหาอำมาตย์ ๒ คนถือเครื่องประดับของพระองค์ ให้คนหนึ่งถือพิณ แล้วก็ได้อำลาหอผาสาทราชมนเทียรและพระนางสนมกำนัลในทั้งหลายไป เถิงพวกนางนัสนมกำนัลนี้จะอ้อนวอนทูลขอให้พระองค์อยู่เท่า ๆ ใดก็บ่พง

บันพระสมุทรโฆษเดินทางไป

๐	ซ้าหานี้	เข้าป่าเดินดง
	ในไพรสน	กว่าไกลหรือใกล้
	ในไพรกว้าง	หมูกวางเดินตื่น
ฟังยิน	หีน ๆ ห้าว	เสียงก้องดั่งก้อง
	เสียงนกฮ้อง	เดยเวยเรียกคู่
	ภูวนารถท้าว	คنين้องปลื้ม
	เอี้ยอนยากท้าว	พักเหนื่อยโรยแรง
	ในไพรขวาง	กว่าไกลหรือใกล้
	เห็นไพรกว้าง	คنينางซ้าตี้ม
	ปมี่ลีมнарถน้อย	นานได้ถ่องยาม แท้แล้วฯ

พอเมื่อพระโพธิสัตว์เจ้ากับพราหมณ์ทั้ง ๔ และลูกมหาอำมาตย์ทั้ง ๓ เข้าป่าเดินดงไประยะห่างไกลได้ถึง ๑๐๐ โยชน์ ก็บรรลุถึงเมืองรัมภปุรนคร ด้วยความปลอดภัยสบายดีทุก ๆ ประการ เมื่อไปถึงแล้วพราหมณ์ทั้ง ๔ ก็กราบทูลพระองค์ว่า

“ถ้าพระราชกุมมารถอยากพบเห็นพระนางวินทุมดีแล้ว ขอเชิญพักอยู่ในสวนอาชัญญูอุทยานภายนอกพระนครนี้ เพราะในมืออื่นเข้านี้เป็นวันอาทิตย์ พระนางพร้อมพระราชบิดาและพระราชมารดาและบ่าวไพร่บริวาร จะมาเอี้ยมสวนอาชัญญูอุทยาน แล้วจะไปไหว้ตระกูลเทวดาที่หอไหว่นี้แล้ว พระองค์ทรงทอดพระเนตรก็จะเห็นพระนางอย่างแน่แท้”

ว่าแล้วพระราชกุมมารถก็ดีพระทัย ปานกับว่าได้พบได้เห็นพระนางแล้ว ก็ทรงพักผ่อนพระกายอยู่ภายนอกพระนคร ชำระพระกายให้ดี แล้วก็เสวยโภชนะอาหารพักผ่อนพระกายตลอดคืน แต่ก็ยังปลื้มคิดถึงยังพระนางวินทุมดีอยู่ทุกเวลา

บั้นขบวนแห่ไปชมสวนอาชัญอุทียาน

บัดนี้จักกล่าวถึงพระนางวินทุมดี อยู่ในพระนครรัชมยุคนคร ในคืนวันนั้นบรรทมหลับตลอดคืน (นอนบ่ค่อยหลับ) มีแต่ความคิดฮอดและคิดถึงทำวสมุทรมุขพระราชา-กุมมารอยู่ทุกวินาที คืออยู่ว่าการที่เฮาไหว้วอนเทวดา ในตระกูลหอของเทวดานี้จะเป็นผลสำเร็จบ่ อันทำวสมุทรมุขพระราชากุมารนี้จะมีพระรูปพระโฉมพระกายสีล้วนวรรณะอย่างใด เขาสั่งมาลือชาผากฎไปทั่วทิศทุกทิศทั่วๆ ว่าเป็นผู้มีรูปร่างกายอันจบงามปานกับพระพรหม จึงขอพระนางเทวดาเจ้าช่วยดลบันดาลความปรารถนาของข้า ให้สำเร็จตั้งความประสงค์เท็นพระนางคิดอยู่คนเดียวในคืนวันนั้นตลอดคืน

ตื่นมือเข้ามา พระนางเสวยโภชนะอาหารแล้ว ก็พาพวกนางนักร้องจำนวน ๑๔,๐๐๐ (หมื่นสี่พันนาง) ไปไหว้พระราชบิดาและพระราชมารดาว่า

“ข้าแต่พระราชบิดาและพระราชมารดา ในวันนี้ขอพระองค์พาข้าพระองค์ไปประพาสสวนอุทียานเหมือนวันก่อนๆ อีก ข้าเหนื่อยท้อ! เพราะในคืนนี้ ข้าพระองค์บรรทมบ่หลับอยากไปเที่ยวชมสวนอาชัญอุทียาน”

พอพระราชธิดากราบเรียนแล้ว พระราชบิดาก็เตือนมหาอำมาตย์และไพร่พลโยธาจัดขบวน จะไปชมสวนอาชัญอุทียาน ก็มีในกาลนั้น พวกอำมาตย์จัดครบแล้ว ก็เชิญพระองค์พร้อมพระราชมารดาและพระราชบิดา นางนักร้อง ๑๔,๐๐๐ ไปครบพร้อมกันเป็นขบวนแห่ไปสวนอาชัญอุทียาน

● พอเมื่อ	ยาบๆ ย้าย	กองเสพตุริยางค์
มีทั้ง	แกรวงขับ	กล่อมแคนซุงไค้
มีทั้ง	ดนตรีพร้อม	มโหรีจับปี่
มีทั้ง	ระนาดพาทยฆ้อง	กองแต่หน่วยแกร
เสียงดัง	ม่วนแท้ๆ	เสพฉิ่งชิงขับ
	มีขยับทั้งโซน	ไตโดนโยนหลั่น
เขาก็	พากันหลั่น	เพลงระบำแกมปี่
	มโหรีแอ่นเต้น	ทั้งฟ้อนแอ่นแขน

๕๘ รวมบทความทางวิชาการ
เรื่อง “มหากุหาวิชาการ”

เขากี้ พากันหลีน พันเชิงร้อยอย่าง
 อย่างแห่เจ้า จอมสร้อยพระยอดเมือง แทะแล้ว

พอเมื่อพวกขบวนแห่ของพญาสิริสีหะคุตตราช ได้ไปเล็งยังสวนอาชญ์อุทัยานแล้ว พวกบ่าวไพร่บริวารเสนาอามาตย์ ก็ลาลดปลดเครื่องข่างม้าราชรถพักพร้อมลงแล้ว พระราชา พระอัครมเหสีและพระราชธิดาพร้อมทั้งสนมกำนันบริวารลงแล้ว ส่วนพระนางวินทุมดีก็พากัน แห่แห่นไปสู่ตระกูลเทวดาทั้งหมด

เวลานั้น พระโพธิสัตว์เจ้าพระนามว่าท้าวสมุทรมุขราชกุมมาร ก็ประดับประดาแต่งตัว แต่มยศของพระราชโอรส ก็ได้เข้าไปสู่หอโหว่ตระกูลเทวดานั้น พร้อมลูกมहाอามาตย์และ พราหมณ์ทั้ง ๔ คนด้วยแล้ว ท้าวก็ประทับนั่งอยู่แห่งหนึ่ง ช้องหน้าของพระราชานันแล้ว ก็ได้ ดีดพิณแสดงศิลปะและเครื่องดนตรีเสพสีตีเป่า ทั้งร้องอย่างม่วนเพาะเสาะใส เป็นที่จับใจและ พอพระทัยของพระเจ้าสิริสีหะคุตตราช พร้อมพระนางวินทุมดี เสียงดีดพิณและเสียงขับร้อง ของพระองค์นั้น ได้ดังไปไกลถึง ๑๒ โยชน์ ชาวเมืองรัมภปุรนครนั้น ก็มีความชื่นชมยินดี นำทุก ๆ คน เพราะไม่เคยได้ยินเสียงพิณพาทย์และเสียงขับร้องอันม่วนเพาะจับใจอย่างนี้มาก่อน ชาวพระนครทั้งปวงก็พากันมาห้อมล้อมพระราชกุมารนั้น ส่วนพระเจ้าสิริสีหะคุตตราชนั้นก็ มีความพอพระทัย พร้อมทั้งพระนางวินทุมดีได้แต่หลังแลดูพระรูปพระโฉมของพระราชกุมมาร เจ้าอย่างตาบัพ และทั้งถิกไปในพระทัยของพระนางว่า จะแมนผู้นี้ เป็นพระสมุทรมุข จึง หยับเข้าไปใกล้ ๆ แล้วจึงตรัสเอ็นพราหมณ์ทั้ง ๔ นั้นมาถาม เพื่อให้รู้รายละเอียดว่า

“ดูก่อนท่านพราหมณ์ทั้ง ๔ ท้าวผู้ที่ดีดพิณและขับร้องนี้ สังกมาเป็นที่พอพระทัยแก่เฮา พระองค์แท้

๑. ท้าวผู้นี้ เพิ่นมาจากใส ?
๒. แมนผูใดเป็นบิดา และมารดาของเพิ่นชื่อว่าจิงใด ?
๓. เฮาพระองค์หลังแลดูแล้ว คงจะเป็นลูกผู้มีตระกูลยศใหญ่ เพราะฉะนั้น ขอให้ท่าน พราหมณ์ทั้ง ๔ จงบอกเฮาพระองค์ ตามความจริงอย่างจะแจ้งนั้นเถิด”พราหมณ์ ทั้ง ๔ ตอบพระราชา

พราหมณ์ทั้ง ๔ ตอบพระราชา

๑. ข้าแต่สมมุติเทพเจ้า พวกข้าพระบาทขอกราบทูลตามความจริง บิปิดบังอำพราง คือ ท้าวผู้นี้ได้มาจากเมืองพรหมปุรนคร ท้าวผู้นี้ทรงพระนามว่าพระสมุทรมโฆษราชกุมमार มีพระชนมายุได้ ๑๖ ปี เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าวินททัตตราช พระมารดาทรงพระนามว่าพระราชเทวีธิดา

๒. เป็นพระโอรสพระองค์เดียวของพระองค์ ทั้งเป็นพระราชโอรสแสนที่ฮักและแสนเสนาหา ทั้งเป็นผู้มีพระรูปพระโฉมอันงามและเก่งกล้าสามารถทางศิลปวิทยา ๑๐๘ อย่าง อีกด้วย

๓. และพระราชบิดาของพระองค์นั้น เป็นผู้ปกครองประเทศชาติบ้านเมือง ด้วยทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ อย่างปลอดละนั้นแล

พอแต่พระราชาทรงสดับรายละเอียดอย่างนี้ ก็ทรงดีพระทัยอย่างเหลือล้น จะหาสิ่งทีเปรียบเทียบได้ แล้วพระองค์ก็ทรงลุกจากอาสนะของพระองค์ ทรงหยิบเข้าไปใกล้พระราชกุมमार เพื่อให้รู้ความจริงเต็มอีกกว่า “ดูก่อนพระราชกุมमार ท่านมีพระนามว่าอย่างไร?”

แล้วท้าวสมุทรมโฆษจึงกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ ข้าพระองค์นี้มีพระนามว่าท้าวสมุทรมโฆษราชกุมमार”

พระเจ้าสิริสีหนะคุตตราช จึงตรัสถามว่า “พระบิดาและพระมารดาของราชกุมमारเจ้า มีพระนามว่าอย่างไร?”

“พระราชบิดาของข้าพระองค์ทรงพระนามว่าพญาวินททัตตราช ส่วนพระมารดาของข้าพระองค์นั้นทรงพระนามว่าพระนางราชเทวีเทวธิดา เมืองช้าน้อยชื่อว่าพรหมปุรนคร ช้าน้อยเองปัจจุบันนี้มีพระชนมายุได้ ๑๖ ปี ช้าน้อย”

แล้วพญาจึงตรัสถามพระราชกุมमारอีกว่า “เพราะเหตุใด พระราชกุมमारเจ้าจึงมาละปะเสียดังพระราชสิริสมบัติมาจากพระนคร จึงได้มาถึงที่นี่ ด้วยมีพระราชประสงค์อย่างไร?”

พระโพธิสัตว์เจ้า เมื่อถึงพระราชดำรัสตรัสถามดังนั้น จึงได้กราบทูลโดยเชิงนักปราชญ์ ชมเชยพระบารมีก่อนว่า “ข้าแต่สมมุติเทพราชเจ้า ก่อนที่ข้าพระองค์จะได้ทรงสละราชสมบัติบ้านเมืองมาถึงที่นี่ ก็เพราะข้าพระองค์ได้ทรงสดับพระเกียรติยศและพระเกียรติคุณของพระองค์

๑๐๐ รวมบทความทางวิชาการ
เรื่อง “มหาจุฬาวชิการ”

ว่าเป็นผู้มีพระสิริอิศริยยศอันใหญ่ยิ่ง จึงอยากขอมาชมพระบารมีของพระองค์ อีกอย่างหนึ่ง จุดประสงค์ของข้าพระองค์แล้ว ถ้าต่างว่าพระองค์หากจะบ่ทรงพระรังเกียจว่าเป็นคนพล่อย พรวกบ้านเมืองมาแล้ว ข้าพระองค์อยากขอทรงมอบชีวิตจิตใจของข้าพระองค์ทั้งหมดนี้ เป็นพระราชโอรสของพระองค์ จะทรงพระกรุณารับเอาได้บ่ ชำน้อย?”

เมื่อพญาสิริสีหนะคุดตราช ได้ทรงสดับคำของพระโพธิสัตว์เจ้า กราบทูลตอบโดย ลักษณะชั้นเชิงของนักปราชญ์ ผู้มีปัญญาอย่างนี้แล้ว ก็ทรงมีความชมชื่นยินดีหาที่จะมา เปรียบเทียบกันได้แล้ว ความดีพระทัยนั้นก็ซาบซึมเข้าไปทั่วพระสรีรกายทั้งมวล แล้วจึงได้ ตรัสสั่งให้พระราชธิดาคือพระนางวินทุมดี เอยังน้ำดื่มเข้าไปถวายแก่พระโพธิสัตว์ครั้งนั้น ด้วยความดีพระทัยของพระนางที่ตั้งความปรารถนาและเบบนตระกูลของเทวดาไว้ ส่วนพระ โพธิสัตว์เจ้าก็เหมือนกันมีความดีใจ ก็ทรงรับเอยังพระสุคันโธทกรส น้ำสำหรับดื่มจาก พระนาง ด้วยความดีพระทัยที่ได้ตั้งใจมานานแล้ว ต่างพระองค์ก็ทรงแสดงความยิ้มแย้ม แจ่มใส แสดงความสัมพันธ์ไมตรีดีพระทัยต่อๆ กันอย่างมหาศาล หาสิ่งจะเปรียบเทียบไม่ได้แล

ในคราวนั้น พญาสิริสีหนะคุดตราชจึงได้มอบพระนางวินทุมดีนั้นว่า “ดูก่อนพระ สมุทรโฆษ ในวันที่เฮาพระองค์ทรงมีความดีพระทัยเป็นอย่างยิ่ง จึงจะได้มอบพระนางวินทุมดี นี้ให้เป็นพระอัครมเหสีของพระราชกุมमारเจ้า ส่วนพระราชกุมमारจะพอพระทัยบ่?”

ส่วนพระโพธิสัตว์เจ้าทรงมีความดีพระทัยอย่างล้นเหลือแล้ว เพราะว่าสมความ ประสงค์ของพระองค์ที่ได้พลัดบ้านเมืองมา ก็ปรารถนาจะได้พระนางวินทุมดีนี้ แต่ก็ได้ กราบทูลโดยเชิงชั้นนักปราชญ์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นสมมุติเทพ ถ้าพระองค์หาก บ่ทรงรังเกียจว่าข้าพระองค์นี้ได้เป็นคนพล่อยพลัดบ้านเมืองมา เพื่อจะสละชีวิตและจิตใจเป็น พระราชโอรสของพระองค์แล้ว จึงได้มีพระมหากรุณาอย่างนี้ ข้าพระองค์ก็ทรงขอพระราชทาน รับคำสนองตอบด้วยความดีพระทัยทุกๆ ประการ”

พอว่าแล้ว พญาสิริสีหนะคุดตราชก็ได้นำพระโพธิสัตว์เจ้าและราชธิดาเข้าไปมอบ ชองหน้าตระกูลเทวดาว่า “ดูก่อนพระสมุทรโฆษและพระนางวินทุมดี นับแต่วันนี้เป็นต้นไป เฮาพระองค์ผู้เป็นพระราชบิดานี้ ขอมอบพระนางวินทุมดีนี้ให้เป็นพระอัครมเหสี เพื่อสืบแทน พระราชสิริสมบัติ เป็นพระมหากษัตริย์สืบต่อไป เพราะฉะนั้น ขอพระมหาอำมาตย์ราชมนตรี ทั้งเสนาบดีและพ่อค้าทั้งหลาย จงทราบไว้แต่วันนี้เป็นต้นไป แต่ว่าถึงมือฉันทันทีเมื่อใดแล้ว

เฮาพระองค์จึงจะได้สดทรงอภิเสกพระลูกเจ้าทั้งสอง ตามฮึดครองประเพณีของพระราชามหา
กษัตริย์ต่อ ๆ ไป”

แล้วพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งพระนางวินทุมตีก็พากันไปกราบไหว้ตระกูลเทวดา เพื่อตั้งสัจจ-
อธิษฐานขอเป็นสามีภรรยา กัน ตลอดชั่วชีวิตของหน้าพระบิดาพระมารดาและพระวงศ์คณาญาติ

แล้วพระเจ้าสิริสีหนะคุตตราช ก็พาบ่าวไพร่เสนาอามาตย์ รับประทานพระกระยาหาร
ในพระราชอุทยาน ขับเสพเครื่องตริยดนตรีอย่างม่วนมโหฬารตลอดวัน พอเวลาค่ำแล้วก็พา
บ่าวไพร่ราษฎรกลับสู่พระนคร ด้วยความปิติยินดีพอพระทัย พวกมหาอามาตย์ราชบริวาร
ก็พากันจัดขบวนช้างม้าและราชรถเพื่อเสด็จกลับ ส่วนพระโพธิสัตว์เจ้าและพระนางวินทุมตี
ก็ทรงประทับนั่งพระสิริการาชรถเทียมกัน

บันแห่ขบวนกลับสู่พระราชวัง

● ฟังเสียง โย่ง ๆ ช้อง	กองเสพตริยวงค์	พุ่มเยอ
มีทั้ง	แกรวงขับ	ขลุ่ยซอแกมไค้
	พอยามได้	เดินทางเย็นย่าง
มีทั้ง	เสียงฟาดฆ้อง	กองตั้งหน่วยตั้ง
	เสียงดังอยู่ตั้ง ๆ	เสพย่างตามถนน
	ทั้งเสียงคน	เสียงสัตว์รตสาแกมม้า
เกินว่า	มาสนุกหลั่น	ตามทางอยู่ท่าง
อันว่า	นางและท้าว	หัวห้าวขึ้นพระทัย
	พระบาทไท้	ชมชื่นนำพล
	สนลระวนนำ	ม่วนยิมทั้งยิม
	พอคราวได้	เลิงวังภูวนาด
	ยุคติดกาบั้น	สองพระองค์ไว้ก่อน
	ตอนหน้านี้	ไปหน้ากล่าวผญา ก่อนแล้ว

๑๐๒ รวมบทความทางวิชาการ
เรื่อง “มหาจุฬาวชิการ”

เมื่อขบวนราชรถและขบวนแห่มาถึงพระราชวังแล้ว ทั้ง ๔ พระมหากษัตริย์ก็พากันเสด็จขึ้นสู่พระราชวัง ส่วนพระสมุทรโฆษก็ได้ขึ้นสู่หอผาสาทกับพระนางวินทุมดี ก็อยู่ร่วมกันเสวยโภชนาโภชนัง พอถึงเวลารাত্রี ท้าวก็เข้าร่วมเสวยบรรทมร่วมกัน ด้วยความผาสุกอย่างเมืองสวรรค์ สมดังความปรารถนาที่ท้าวพระนางได้ตั้งใจปรารถนาไว้แล้ว อย่างมีแต่ความสุข บรมิทุกข์อันใด ๆ อีกแล้วที่จะมาเกิดขึ้นขัดขวางแก่ท้าวและนาง คิณนั้นเป็นปฐมฤกษ์ที่ทั้งสองได้ร่วมอภิเสกสำราญด้วยกันอย่างมีความสุข นึกว่าในโลกนี้จะมีความสุขขี้ใด ๆ ที่จะมาประสบพบพ้อต่อไปอีกจนตลอดราตรี

เมื่อถึงมืออื่นเข้ามา พญาสิริสีหะคุดตราขจึงมาปรึกษากับพระนางเทวีว่า “ดูก่อนพระน้องนาง เสาพระองค์ทั้ง ๒ นี้ สมควรจะหาพิธีอภิเสกท้าวสมุทรโฆษนี้ กับพระนางวินทุมดี พระราชธิดาของเฮาให้สมเกียรติก่อน จะได้เสียดพิธีอภิเสกท้าวและนางทั้ง ๒ นี้ให้ถูกต้องตามพระราชธรรมเนียมของพระราชามหากษัตริย์ เสาควรได้เสียดพระราชสาส์นไปอั้งเชิญพระราชบิดาและพระราชมารดาของท้าวสมุทรโฆษนี้ มาร่วมฮตสรองอภิเสกจึงจะสมควร พระน้องนางจะว่าอย่างใด” พระนางเทวีตอบยอ ๆ ว่า “เกี่ยวกับเรื่องนี้ แล้วแต่พระองค์เจ้าข้าพระองค์นั้นเห็นดีตามหมด”

แล้วพระองค์จึงแต่งพระราชสาส์น เมื่อสำเร็จเสร็จสิ้นไปแล้ว จึงแต่งให้ราชทูตนำเครื่องราชบรรณาการจากเมืองรัมภปุรนคร แล้วให้พราหมณาจารย์ทั้ง ๔ ผู้มีสติปัญญา ผู้มีความเฉลียวฉลาด นำไปถวายแก่พระเจ้าแผ่นดินที่เมืองพรหมปุรนคร เมื่อพราหมณาจารย์ทั้ง ๔ ได้รับพระราชสาส์นของพระองค์แล้ว ก็ลาไปถึงสำนักของพระราชามเมืองพรหมปุรนคร แล้วนำเครื่องราชบรรณาการและพระราชสาส์นนำไปถวาย ในเมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่าวินททัตตราขได้รับแล้ว จึงนำพระราชสาส์นนั้นมาทรงอ่านเบิ่ง มีข้อความว่า

เฮาพระองค์ พระนามว่าพญาสิริสีหะคุดตราข พร้อมพระอัครมเหสีพระนามว่าพระนางเทวี ที่ทรงปกครองพระนครรัมภปุระ ทรงมีความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง จึงได้ส่งพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการให้ราชทูตพราหมณาจารย์ทั้ง ๔ น้อมนำมาถวายแก่พระเจ้าวินททัตตราขพร้อมพระอัครมเหสี ที่เสวยราชสมบัติประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการ ที่พระนครพรหมปุระนี้ เพื่อเป็นเครื่องราชบรรณาการและผูกสัมพันธ์ไมตรีกันไว้

ปัญญาสชาติกฉบับล้านช้าง

เพราะเวลานี้ เสาพระองค์ได้มีพระราชธิดาพระนางหนึ่ง ทรงพระนามว่าพระนาง
วิณฑุมดี อันเป็นที่เสนาหาของเสาพระองค์ แต่ถึงพระราชโอรสของพระองค์พระนามว่า
สมุทรมโฆสไปกับพราหมณ์ทั้ง ๔ ได้ไปสมัครฮักใคร่และเสนาหา ขอมอบกายถวายชีวิตกับเสา
พระองค์แล้ว เสาพระองค์ก็ทรงยินดีรับไว้แล้ว แต่ปัจจุบันนี้ เสาพระองค์ได้มอบให้อยู่ในหอ
ผาสาทหลังเดียวกับพระราชธิดาของเสาพระองค์แล้ว

เพราะฉะนั้น จึงขออัญเชิญพระองค์ ผู้ทรงเป็นพระราชบิดาและพระราชมารดา พร้อม
ไพร่พลโยธาได้ไปร่วมทำบุญอุทิศเสนาหาพระราชโอรสและพระธิดา ขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นพระมหา
กษัตริย์ อย่างนานปีให้เกิน ๑ อาทิตย์ นับแต่วันที่ได้รับพระราชสาส์นฉบับนี้

ลงพระนาม

พญาสิริสีหนะคุตตราช

เมื่อพระเจ้าวิณฑุมดีได้ทรงอ่านพระราชสาส์นแล้ว ก็ทรงมีความปีติยินดีพระทัย
เป็นอย่างยิ่ง จึงเชิญพระอัครมเหสีพระนามว่าราชเทวีมาอ่าน ได้ทราบรายละเอียดแล้ว
ทั้งสองพระองค์ทรงมีความปลื้มปีติยินดีอย่างกะลิมสำราญ จึงได้ถามพราหมณ์อาจารย์ราชทูต
ได้ทราบรายละเอียดแล้วก็สักการบูชายังพระราชทูตนั้น ด้วยความดีพระทัยอย่างมหาศาล
แล้วก็เชิญเอามหาอำมาตย์และไพร่พลเสนามาแจ้งจุดประสงค์รายละเอียดแล้ว ก็เดือนมหา
อำมาตย์ได้เตรียมไพร่พลโยธาหาญทั้งหลายจำนวน ๖๐,๐๐๐ (หกหมื่น) คน ดั้นเข้ามา
พวกรมหาอำมาตย์ก็จัดตามพระราชประสงค์พร้อมแล้ว ก็กราบถวายบังคมให้ทราบรายละเอียด
แล้วก็เดือนไพร่พลโยธาไปตามมรรคาไกลได้ ๑๐๐ โยชน์ เพื่อจัดแห่ขบวนไปยังเมืองรัมภปุณคร
ด้วยขบวนไพร่พลโยธา ดังนี้

กลอนเดินดง

○ ฟังยิน	กตกกล่าวท้วง ชะนีงคราญ	เลียบเล่าดอนเลา ส่งเสียงสุดเสียง	พุ่นเยอ
แมงนึ่ง	วันสูญตัว มัดเมฆค้าย	ดอยหลวงลมล่วง คือม้าว่งมา	แท้แล้ว
เหลียวเบิ่ง	พ่องผ่านเกี้ยว	คะโยงยิงจันสิงห์	ก็มี
พ่องกี	ปูนมอมเมิน ดงขวางไ้อ้ มีดอกไม้	ม่ายชูชมชู้ ไพรสณฑ์แสนสิ่ง ปานหอมฮิ้นหอม	
ครันเมื่อ	แลล่ำตัน จุมฟุ่มเพื่อ ภูธรท้าว ข้ามขอบชั้น	ก้านก่ายนางกาย กาบซอนแถมซ้อน เดินไปพร้อมไพร่ เมื่อชั้นช่องชั้น	แท้แล้ว

เมื่อพญาสิริสีหะคุตตราช เมืองรัมภปุรนคร ทราบการเสด็จมาของพญาวิณฑัตตราช พร้อมพระอัครมเหสีเทวีและไพร่พลเสนาโยธา ดังนี้แล้ว ก็ได้จัดรีพลพลโยธาเสนามหาอามาตย์ ไปต้อนรับปฏิสันถารในการเสด็จมา เพื่อทำวิวาหมงคลแก่พระราชโอรสและพระราชธิดา ในระหว่างกลางมรรคา พอเมื่อ ๔ พระมหากษัตริย์พร้อมไพร่โยธาไปประสบพบพ้อกันในระหว่างมรรคา (กลางทาง) ดังนั้น ต่างพระองค์ก็ทรงมีความชื่นชมยินดีอย่างมหาศาล แล้ว แห่กันเข้าสู่พระน อย่างม่วนชื่นมโหฬาร

กลอนแห่เข้าพระนคร

๐ พอเมื่อ	ยาบๆ ย้าย	กายด่านแดนดง
ทั้งสี่	องค์กษัตริย์พระ	ล่องกายเดินย้าย
	ฝูงคนฝ้าย	เดินไพรพวกไพร่
ครั้นเมื่อ	ยาบๆ ย้าย	กายฝ้ายด่านเขา
ฝูงหมู่	กวางพานโป้ง	ในดงเดินเล่น
	แลนลั่นเดิน	หมี่เม่นบ้างชะนี
	คีรีกว้าง	ดงขวางพดสะนุ่น
มีทั้ง	จักจั่นร้อง	แมงง้วงส่งเสียง
มีทั้ง	เสียงแกรพร้อม	มโหรีจับปี
	มีระนาดพาทย์ฆ้อง	กองแต่หน่วยแกร
เสียงดัง	ม่วนแก๊ๆ	เสพลิงฉิ่งจับ
	มีขยับทั้งโถ้ง	ไตโตนโยนหลั่น
เขากี่	พากันหลั่น	พันเชิงร้อยอย่าง
	พากันย่าง	เดินไต่เดินตาม
	ทั้งหลั่นแอ่นแอ่น	ทั้งเสียงแคนเสียงร้อง
เสียงกอง	ยาวเยื้อนย่าง	ลางฟ่องกะเยาะกะย่องเดิน
	มวยหลั่นตามท่าง	ระหว่างหนทาง แท้แล้ว

เมื่อพญาทั้ง ๒ พระองค์ พร้อมพระอัศวมเหสีเทวีได้เสด็จถึงเมืองรัมภปุรนคร พร้อมไพร่พลโยธาอย่างม่วนชื่น ทั้ง ๒ พระนครได้พบกันดังนี้ พอเมื่อถึงเวลารাত্রีมา พญาเมืองรัมภปุรนครก็ได้เชิญพระมหากษัตริย์เมืองพรหมปุรนครพร้อมพระอัศวมเหสี ตลอดไพร่พลโยธาทั้ง ๒ พระนคร ทั้งพระราชโอรสและพระราชธิดาทั้ง ๒ พระองค์ พากันร่วมเสวยพระกระยาหารอย่างมีพระเกียรติ แล้วก็พากันครบงันตลอดราตรี

แต่พญาวิหนทัตตราชพร้อมพระอัศวมเหสีราชเทวีธิดา เมื่อได้ทรงเห็นพระสุณิสสา (สะใภ้) และพระสมุทโรฆฆพระราชโอรสเข้านั่งใกล้กันแล้ว เห็นเป็นผู้มีพระรูปพระโฉมสีล้นวรรณะจบงามเหมือนกันอย่างนั้น ก็ทรงมีพระเกษมสำราญพระทัยเป็นอย่างยิ่ง จึงทรงตรัสว่า “พระราช-

๑๐๖ รวมบทความทางวิชาการ
เรื่อง “มหาจุฬาวชิการ”

สุณิสสาและพระราชโอรสทั้ง ๒ พระองค์นี้ เป็นเหมือนกับพระจันทร์วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ ย่อมเป็นที่เพ็ญแก่หมู่ดาว ฉนใด พระราชโอรสและพระราชธิดาทั้ง ๒ พระองค์นี้ ก็ย่อมเป็นที่เพ็ญแก่ประชากรราษฎรทั่วๆ ไปทั้งหลาย ฉนนั่นแล”

แล้วพระเจ้าแผ่นดินเมืองรัมปยุครก็ดี ก็ทรงมีความปีติยินดีด้วยกันฉนนั่น

พอเมื่อถึงวันลุนตั้นเข้ามา พระมหากษัตริย์ทั้ง ๒ พระนคร พร้อมบ่าวไพร่เสนา อามาตย์ราชมนตรี ก็ได้พากันจัดถวายพระราชพิธีอภิเสกวิวาหุมงคล แก่พระราชโอรสและพระราชธิดา โดยจัดขบวนเป็นอันใหญ่ยิ่ง คือ พระเจ้าสิริสีหะคุตตราชให้มหาอามาตย์ขุนคลัง เบิกพระคลังหลวงออก แล้วให้ขนเอาเข้าของเงินคำและรัตนะทั้ง ๗ ประการ มากองไว้เป็นกองเดียวกัน แล้วก็เห็ดหอมมุทธาภิเสกใส่ป้อนเดียวกัน พอได้เวลาแล้ว พระมหากษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์จึงพระหัตถ์พระสมุทรมโษษ พระราชมารดาทั้ง ๒ พระองค์ก็จึงพระหัตถ์พระราชธิดา คือ พระนางวิณฑุมตีเข้าสู่พระราชพิธีอภิเสก แล้วพระราชบิดาและพระราชมารดาทั้ง ๔ พระองค์ก็ได้ทรงมุทธาภิเสก แก่พระราชโอรสและพระธิดาทั้ง ๒ แล้วพราหมณาจารย์ก็ได้อ่านพรเชิญขวัญ จบพิธีวิวาหุมงคลแล้ว พอถึงวันใหม่ขึ้น ส่วนพระราชบิดาคือพญาวิณฑุมตี ตราชพร้อมพระ อัครมเหสี ก็มอบเวนพระสมุทรมโษษให้แก่พญาสิริสีหะคุตตราช ตามพระราชประเพณีแล้ว ก็ได้ทรงสั่งอำลาลาจากกลับคืนสู่พระนครพรมปยุคร พร้อมไพร่พล โยธาที่มีแล

กลอนเดินดงกลับสู่เมืองพรมปยุคร

● พอเมื่อ	เมฆเยือกย้าย	ไหลผ่านเวหา	พุนเยอ
	กาเวาวอน	อันคอนหาชู	
	ภูบาลท้าว	ทั้งพลเยื่อนย่าง	
	ขว้ามเขตชั้น	ผาชันช่องชัน	
พวกหมู่	พลพวกดั้น	เยื่อนย่างตามทาง	
กลางพ่อง	ขับสอนไล	ขลุ่ยซอเพลงเกี่ยว	
	เสียงแคนห้าว	พิณระบำแกมปี	
	มโหรีพาทยฆ้อง	กองตั้งหน่วยตั้ง	

เสียงดัง	อยู่ตึ๊ง ๆ	ขับเสฟตามทาง
	ทั้งเสียงคน	เสียงสัตว์รรถพาแกมม้า
จักว่า	ชวาหรือซ่าย	พากันพ้อนแอ่น
ยูท่าง	เขาแล่นเต็น	ตามท่างหว่างทาง แท้แล้ว

บั้นท้าวและนางไปแก้บะ

บัดนี้จักได้กล่าวย้อน เมื่อท้าวสมุทรมุขและพระนางวินทุมดีอยู่เสวยราชสมบัติมาได้หลายเดือนแล้ว ในวันหนึ่ง พระนางวินทุมดีได้ไปกราบทูลกับท้าวสมุทรมุขว่า “ข้าแต่พระองค์เจ้า ในวันนี้ ข้าพระองค์ขอลาพระองค์ไปแก้บะตระกูลของเทวดา ที่พระอุทียาน เพราะว่าข้าพระองค์ได้บะกับเทวดาประจำตระกูลไว้ว่า ขอให้ข้าพระองค์นี้ได้พระองค์เจ้ามาเป็นพระราชสามี แต่ก็ได้สมประสงค์แล้ว ข้าพระองค์อยากขอไปแก้บะ”

ครานั้น ท้าวสมุทรมุขจึงตอบว่า “ดีละ พระน้องนาง สำหรับพี่เองก็ได้บะไว้กับตระกูลเทวดาเหมือนกันว่า ขอให้เขาพระองค์พี่นี้ได้พระน้องนางมาเป็นพระอัครมเสลี ถ้าได้สมประสงค์แล้ว เขาพระองค์พี่จะได้ถวายสิ่งของอันพึงพอใจ แต่ที่นี้ ความประสงค์ของพี่นั้น ก็สมประสงค์แล้ว พวกเขาคอร์ไปแก้พร้อม ๆ กัน”

ว่าแล้ว ท้าวสมุทรมุขบรมโพธิสัตว์ก็ให้มหามายจัดแจงยานพาหนะแล้ว ก็ขึ้นสู่วอทองเทียมกับพระนางวินทุมดีเสด็จไปพร้อมไพร่พลโยธา ประมาณหกสิบพันคน

วิธีแก้กระบวนไปสู่สวนอาชญอุทียาน

● พอเมื่อ	ยาบ ๆ ย้าย	กายด่านเวหา
มีทั้ง	กาเววอน	นกกระทาขับทำ
	เดินไปหน้า	กายเขาเสียบเลา
	พระบาทเจ้า	เดินฝ้ายเที่ยวผาย
	กายจากนั้น	ดันดุ้งเดินดง

๑๐๘ รวมบทความทางวิชาการ
เรื่อง “มหากุหาวิชาการ”

	เห็นผีหูง	อยู่ซุงไม้ซุง	
	ฝูงเขาขึ้น	ต้นทางเป็นหวาง	
	นางและท้าว	พาฝ่ายล่องไป	
	พระบาทไท้	พาไพร่เดินไป	
มีทั้ง	สวนไล่ขับ	เสพระงมดั่งก้อง	
มีทั้ง	เสียงกองฆ้อง	แกรวงจับจิ่ง	
มีทั้ง	ระนาดพาทย์ฆ้อง	กองดั่งหน่วยดิ่ง	
เสียงดัง	อยู่ดั่ง ๆ	เสพย่างตามทาง	
	ทั้งนางสาว	บ่าวสามหันห้าว	
เขาก็	พากันฟ้าว	ไปไวไว ๆ	
	พระบาทไท้	เถิงแล้วพักเขา	แท้แล้ว

เมื่อท้าวพบบ่าวไพร่เสนาอามาตย์ไปถึงสวนอาชญุกุทียาน แล้วทรงพักเขาอยู่ชั่วคราว

บ้านพระยาธรรบกัน

ในคืนวันนั้น มีพระยาธรรบกันหนึ่ง ชื่อว่าธรรบกัน กุหาเมียมาจากภูเขาไกรลาส ที่เป็นเมืองสำเร็จแล้วด้วยเงิน เทาะมาตามอากาศเวหา เมื่อมาถึงกลางอากาศ จึงมาพบพระยาธรรบกัน ชื่อว่าธรรบกัน ส่วนพระยาธรรบกันอยู่อากาศ แต่สู้กับพระยาธรรบกันไม่ได้ ถึกเขาเอาดาบฟันคอและแกง ได้รับบาดเจ็บอาการสาหัส จึงได้ตกลงมาสู่กลางสวนอาชญุกุทียานของท้าวสมุทโรฆและพระนางวินทุมดีนั้น บาดเจ็บร้องครางอยู่โอย ๆ แล้วถึกพระยาธรรบกันพาเอาเมียไปเลย

บ้านท้าวสมุทโรฆได้ดาบศรีขรรค์ไชย

บัดนี้ จะกล่าวเมื่อท้าวสมุทโรฆ พบบ่าวไพร่เสนาอามาตย์มาถึงสวนอาชญุกุทียานแล้ว ก็พาไพร่พลโยธาและนางวินทุมดีพักผ่อนอยู่ในผาสาทของสวนอาชญุกุทียานนั้น พอตื่นเช้ามาพระองค์เสวยภัตตาหารแล้ว ก็พบบ่าวไพร่เสนาอามาตย์ไปเที่ยวชมสวนอาชญุกุทียานนั้น เมื่อไปถึงกลางสวนอาชญุกุทียานแล้ว พระองค์จึงได้ไปพบพระยาธรรบกันนั้น นอนร้องครางอยู่กับกลางสวนอาชญุกุทียาน เห็นเลือดอาบตัวไหลลงโห่งแผ่นดิน แล้วพระโพธิสัตว์เจ้าจิงตรัสถามกับพระยาธรรบว่า “ดูราพิทยาธ เจ้าเป็นหยิ่งจึงมาบาดเจ็บทั่วตัวร้องครางอยู่ แล้วมานอนอยู่กลางสวนอาชญุกุทียานเฮานี้”

เมื่อนั้น พระยาธรเลยตอบว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก่อนที่ข้าน้อยจะเจ็บและบาดเจ็บทั่วตัวนี้ เพราะว่าข้าน้อยได้รับกับพระยาธรตนหนึ่ง แต่ข้าน้อยสู้เข้าไปได้ จึงถึกเขาฟันและแทงแล้วพาเอาเมียข้าน้อยไป ข้าน้อยจึงได้ตกลงมาอยู่ในกลางสวนนี้ ขอพระองค์ช่วยชีวิตข้าน้อยไว้ได้” แล้วทำสมุทโรฆฆพร้อมมหาอามาตย์ราชเสนา ก็พากันห้ามเอาพระยาธรตนนั้นเข้ามาไว้กลางหอผาสาท ในสวนอาชฎูอุทยาน แล้วจึงใช้ห้ามมหาอามาตย์ไปนำเอาหมอยาผู้ฉลาดมาป็นปัวพระยาธรนั้นเลยมีความดีใจ บ่มีอันใดจะมาตอบบุญแทนคุณแก่พระโพธิสัตว์เจ้า สมกับเป็นผู้มีคุณนั้น จึงได้น้อมตบศรีขรรค์ไชยนั้นไปถวายแก่พระโพธิสัตว์เจ้า แล้วกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในนามที่พระองค์ทรงเป็นผู้มีบุญคุณช่วยเอาชีวิตของข้าพระองค์ไว้ในครั้งนี้ ข้าน้อยนั้นบ่มีอันใดจะตอบบุญแทนคุณแก่พระองค์ ข้าน้อยขอมอบตบศรีขรรค์ไชยดวงนี้ถวายแก่พระองค์ แต่ว่าตบศรีขรรค์ไชยดวงนี้ ถ้าบุคคลผู้ใดได้ถือเอาแล้วก็สามารถเหาะไปได้ในอากาศได้อย่างสบาย เหมือนดั่งย่างเทิงแผ่นดิน”

เมื่อพระยาธรมอบถวายแล้ว พระโพธิสัตว์ก็แสนที่จะดีใจ เพราะมีจุดประสงค์อยากได้ตบอย่างนี้มาแต่เนานแล้ว พระโพธิสัตว์ก็ขอแสดงความขอบพระคุณนำพระยาธร จนเป็นที่พอใจของพระยาธร แล้วพระยาธรรก็ลาไป

เมื่อพระยาธรรกลับไปแล้ว พระโพธิสัตว์เจ้าก็ได้ชวนพระนางวินทุมตีมเหสีว่า “พระน้องนางอยากจะไปเที่ยวป่าหิมพานต์กับพี่ป?”

ส่วนพระนางวินทุมตีกราบทูลว่า “ถ้าพระองค์ย้ายจะไปแล้ว น้องขอติดตามพระองค์ย้ายทุกอิริยาบถ” พอว่าแล้ว พระโพธิสัตว์เจ้าก็ได้สั่งลาเสนาอามาตย์จักคน แล้วก็เตรียมตัวให้พระนางวินทุมตี้อัครมเหสีนั่งอยู่บนตักกลางหว่างขาของพระองค์ แล้วพระองค์ก็ถือเอาตบศรีขรรค์ไชยดวงนั้น แล้วก็เหาะขึ้นไปสู่อากาศกลางหาว เหมือนดั่งยन्दร์เหาะนั้นแล แล้วก็เหาะไปสู่ป่าหิมพานต์กับด้วยพระอัครมเหสี ด้วยความสุขสบายทุกๆ ประการ

กลอนบันเ็นเวหา

๐ พอเมื่อ ย่องๆ ดั้น

ขึ้นสู่เวหา

๑๑๐ รวมบทความทางวิชาการ
เรื่อง “มหาจุฬาวชิการ”

เหมือนตั้ง	กาหรือนก	ราชหงส์หาญห้าว
	พอคราวได้	เดินไปไว้ว
เกินว่า	ไวขนาดแท้	หันหัวตั้งลม
พระองค์	ไปชมหลิน	หิมพานต์ไผะมาด
เกินว่า	เดี่ยวตาชลิ้น	มีแท่งสู่นว
เห็นทั้ง	ภูเขาแก้ว	เขาเงินเขาคำ
	มีหินดำ	หินแดงหินสี
เห็นทั้ง	ภูหมอนกิว	น้ำต้องดินผา
	มีผาลา	สุกแดงหลายมาก
	มีหลายหลาก	ฝูงหมู่เสื่อสิง
	มีทั้งลิง	ตะหลุงค่างเด่น
	มีหมีเหม็น	แรดข้างนานา
	อยู่ตามผา	นมผานมแฝด
	ฝูงแรดข้าง	มันไล่ชนกัน
	สรรพสัน	มีมาหลายหลาก
	เกินมีมาก	อยู่ป่าหิมพานต์ เจ้าเฮย

พอเมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าพร้อมพระอัครมเทสิเหาะไปถึงป่าหิมพานต์แล้ว ก็ได้เห็นถ้า
ภูเขาไกรลาส ประกอบด้วยแก้ว ๗ ประการ แล้วพระองค์ก็ได้เข้าไปพักอยู่ถ้าภูเขาไกรลาสนั้น
๑ วัน ก็มีแล

บั้นขาวพระนครชอกแสวงหาโพธิสัตว์

บัดนี้ จักกล่าวบั้น พวกเสนาอำมาตย์ราชมนตรี ไพร่พลโยธาประชาราษฎร์ทั้งหลาย เมื่อได้เห็นพระโพธิสัตว์และพระนางวิณฑุมตีตั้งนี้ ก็พากันชอกแสวงหาทุกทิศทุกทาง เมื่อชอกแสวงหาพบแล้ว ก็พากันเข้าไปกราบทูลแก่พญาสิริสีหะคุตตราชพร้อมพระอัครมเหสีเทวีว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ เวลานี้บั้นเห็นท้าวสมุทโรฆะและพระนางวิณฑุมตีแล้ว ช้าน้อย”

เมื่อพญาสิริสีหะคุตตราชและพระอัครมเหสี ได้ฟังเพียงครั้งเดียวบ้คัก จึงถามว่า “แม่น्हยัง มหาอำมาตย์?”

มหาอำมาตย์ก็กราบทูลอีกว่า “ข้าแต่สมมุติเทพเจ้า เวลานี้บั้นเห็นท้าวสมุทโรฆะและพระนางวิณฑุมตีแล้ว ช้าน้อย”

“จักเพิ่นเสด็จพากันไปไส?”

มหาอำมาตย์ก็กราบทูลให้ทราบรายละเอียดทุกประการ

เมื่อพระราชาได้ทรงสดับตั้งนั้น ก็มีความเศร้าโศกเสียใจร้องไห้รำไรไปมา ทั้งพระอัครมเหสีและนางสนมนาฏนารีเสียงซัวแซวกลิ่งเกลือกไปมา เมื่อภายหลัง พระราชาตั้งสติได้แล้ว จึงบอกมหาอำมาตย์ให้ไปนำถามถึงพญาวิณฑุมตีตราช ผู้เป็นพระราชบิดาของท้าวสมุทโรฆะกลางเทื่อ ท้าวจะพาพระอัครมเหสีลักมาเอี้ยมอมยามพระราชมารดา ที่เมืองพรหมปุณนคร ก็อาจจะเป็นได้

เมื่อพวกมหาอำมาตย์ราชเสนา ได้ยินพระดำรัสตรัสสั่งอย่างนั้น ก็ได้พากันกับ

พราหมณาจารย์ ๔ คน พัวไปถึงเมืองพรหมปุณนคร แล้วก็กราบทูลถวายรายงานให้ทราบสิ้นทุกประการ

เมื่อพญาวิณฑุมตีตราชและพระอัครมเหสี องค์เป็นพระราชบิดาและพระมารดาของท้าวสมุทโรฆะทราบแล้ว ก็พากันร้องไห้รำไรกลิ่งเกลือกปริเวทนาการต่างๆ พระนางอัครมเหสีตนเป็นแม่ก็ร้องไห้รำไรว่า “พระลูกฮักของแม่ พระลูกเจ้าหนีไปแห่งหนใด ถ้าพระลูกฮักของแม่พร้อมพระราชสุณิสสา หากบั้นมีชีวิตแล้ว พระมารดาและพระบิดานี้แม่น्हจะมีชีวิตอยู่ต่อๆ ไปอีกแล้ว”

๑๑๒ รวมบทความทางวิชาการ
เรื่อง “มหากุหาวิชาการ”

พอเมื่อพวกอามาตย์และพราหมณาจารย์ทั้ง ๔ เมื่อทราบความละเอียดแล้ว ก็พากันลากลับไปสู่เมืองรัมภปุรนคร เมื่อถึงแล้วก็ไปกราบทูลแก่พญาสิริสีหนะคุตตราช เมื่อพระองค์และพระนางอัครมเหสีทราบแล้ว ก็ยิ่งพากันร้องไห้ครวญครางยิ่งกว่าเก่า ร้อยเท่าพันทวีในวันนั้นก็มิแล

บ้านพระโพธิสัตว์อยู่ป่าหิมพานต์

บัดนี้ จักกล่าวถึง เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้ากับพระนางวินทุมดีอัครมเหสี ได้ไปเที่ยวพักและอาศัยชมดงและไม้ ภูเขาเลากานานาชนิด นานได้ ๒ เดือน แล้วก็ได้เสด็จไปกับพระนางราชเทวี จึงไปถึงเมืองเขาไกรลาส สุวรรณนครที่เป็นเมืองสำเร็จแล้วไปด้วยคำและเงิน เป็นเมืองที่สะอาดจบงามยิ่ง แต่เป็นเมืองของพวกกินรี มีพระราชธาตุนหนึ่งเสวยราชย์ในเมืองนี้ชื่อว่าพญาทุมมราช เมื่อพระองค์เห็นพระโพธิสัตว์เจ้ากับพระอัครมเหสีแล้ว จึงทรงถามว่า “ดูราท้าว ท่านนี้พากันมาจากไหน? อยู่บ้านใด? เมืองใด? แหล่งใด? ประเทศใด? พากันมาสู่ที่นี่มีจุดประสงค์อย่างไร? ตามเส้าพระองค์เบิ่งแล้วนี้ คงจะบ่แมนเป็นลูกบ่าวไพร่สามัญชนคนธรรมดาคงจะเป็นลูกผู้ดีมีตระกูล ดังนี้”

เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้า ได้ทรงฟังคำพญาทุมมราชได้ตรัสถามกับพระองค์อย่างมีความพิสดารอย่างนี้ จึงทรงตรัสตอบว่า “ข้าแต่พญาองค์เป็นเจ้า ข้าพระเจ้านี้มีพระนามว่าท้าวสมุทรโหมษ พระอัครมเหสีของข้าพระองค์ชื่อว่าพระนางวินทุมดีราชเทวี เสานี้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าวิมลทนต์ตราชและพระนางราชเทวีที่เมืองพรหมปุรนคร ส่วนพระนางวินทุมดีอัครมเหสีของเส้าพระองค์นี้ เป็นพระราชธิดาของพญาสิริสีหนะคุตตราชและพระนางกนกวดีเทวี อยู่เมืองรัมภปุรนคร แต่ปัจจุบันเส้าพระองค์ทั้ง ๒ นี้ ได้อภิเสกให้เป็นพระราชสามีและภรรยาแล้ว แต่เวลานี้เส้าพระองค์ทั้ง ๒ นี้ มีจุดประสงค์อยากจะชมป่าหิมพานต์และเมืองไกรลาสของพระองค์นี้ได้ยินแต่ชื่อว่าเป็นเมืองที่สะอาดจบงามหลาย จึงอยากมาชมบุญบารมีของพระองค์ทางนี้ ดังนี้”

เมื่อพญาทุมมราช ทรงรู้จักรายละเอียดแล้วอย่างนี้ จึงอัญเชิญพระโพธิสัตว์เจ้าพร้อมพระอัครมเหสีให้มาอยู่เสวยราชสมบัติอยู่กับพระองค์ แล้วจะแบ่งเมืองเคิ่งหนึ่งให้ แล้วทรงกอดจูบชมดมขม่อมของพระโพธิสัตว์เจ้า ด้วยความเสนาหาและอัศจรรย์

ปัญญาสชาติกฉบับล้านช้าง

แต่พระโพธิสัตว์เจ้า จึงตรัสตอบกับพญาทุมมราชาว่า “ข้าแต่มหाराชเจ้าที่มีพระทัยกรุณาอนุญาตให้ข้าพระองค์อยู่ร่วมกับพระองค์นั้นก็ขอขอบพระทัยอยู่ แต่ข้าพระองค์จะอยู่ร่วมเสวยราชย์นำพระองค์นั้นไม่ได้ แต่จะอยู่ร่วมเสวยราชย์ภายใน ๑ เดือน แล้วก็ลาไป เพราะว่าข้าพระองค์มีการจำเป็นที่จะต้องไปเที่ยวชมป่าหิมพานต์ต่อๆ ไป”

เมื่ออยู่ถึงเดือนหนึ่งแล้ว พระองค์ก็เที่ยวไปในป่าหิมพานต์นั้น ได้เห็นน้ำโนมาและท่าหาดดอนอันจบงาม เห็นมีหลายๆ ท่า คือ

๑. เป็นท่าของพวกนก ที่จะลงมาอาบน้ำนั้นท่าหนึ่ง
๒. เป็นท่าของพวกฤๅษีดาบส ลงอาบน้ำท่าหนึ่ง
๓. เป็นท่าสำหรับลงอาบน้ำ ของพวกพระยาธรรมาหนึ่ง
๔. เป็นท่าสำหรับอาบน้ำ ของพระปัจเจกพุทธเจ้าลงอาบน้ำท่าหนึ่ง

เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าเสียวเห็นอย่างนั้น ก็ได้พาภรรยาลงอาบน้ำแล้วหลีกอยู่ในที่นั้น แล้วจึงได้ไปถึงสระแห่งหนึ่งชื่อว่าสระฉัททันต์ ที่เป็นสระของพวกพญาช้างฉัททันต์ มีสถานกว้างและยาวได้ ๓๖ โยชน์ มีแต่ทรายคำอันอ่อน และมีภู่อ้อมยังสระฉัททันต์นั้น ภูเขาที่ล้อมอ้อมสระนั้นมีภูเขาเงิน ภูเขาคำ และภูเขาแก้วมณี และมีดอกไม้อันงามบานเต็มสระนั้น ส่วนหลายแหม่นมีพวกดอกบัว คือ บัวหลวง บัวขาว บัวแดง และบัวเขียว มีกลิ่นอันหอมเป็นตาชะออนใจ แก่ผู้ได้ไปประสบพบเห็นแล้ว ชมแล้วอย่างบ่เปิดเป็น

เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้า เห็นแล้วก็ระลึกชาติหนหลังได้ว่า “โหนอ! ในชาติก่อนๆ นั้น เสาพระองค์ได้เกิดเป็นพญาช้างตนหนึ่งชื่อว่าช้างฉัททันต์ ได้เป็นพญาแห่งช้างทั้งหลาย ๗๐,๐๐๐ ตัว” แล้วก็ได้เฝ้าสุพระนางวินทุมตีฟังแต่พระนางวินทุมตีก็กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์เจ้า แต่ชาติก่อนข้าพระองค์ก็ได้เกิดเป็นนางพญาช้างตัวหนึ่ง ชื่อว่านางสุภัททา และก็ได้เป็นพระอัครมเหสีของพระองค์เหมือนกัน และได้อยู่ที่นี้” พอเมื่อท้าวและนางเว้าและเล่าสู่กันฟังหมดแล้วก็พากันไปเก็บเอาดอกไม้ต่างๆ มาประดับประดาแล้วก็เหาะไปในอากาศ เพื่อจะไปชมป่าหิมพานต์แห่งอื่นๆ อีก

๑๑๔ รวมบทความทางวิชาการ
เรื่อง “มหาจุฬาริชาการ”

ในกลางหาดทรายนั้น ยังมีดอนทรายคำอันหนึ่ง เป็นดอนและโนนสูงขึ้นมาอย่างจบบาม ท้าวและนางก็พากันเหาะลงในที่นั้น แล้วก็พากันมาพักผ่อนอยู่ในที่นั้น ในกลางหาดทรายนั้นมีแท่นแก้วไพฑูรย์อันหนึ่ง กว้างและยาวได้ ๑๐ ศอก แล้วพระมหากษัตริย์เจ้าเมื่อเห็นอย่างนั้นก็พากันขึ้นนั่งอยู่บนแท่นแก้วนั้นแล เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าขึ้นนั่งบนแท่นแก้วนั้นแล้ว จึงเหลียวเห็นไหลคำ ๒ ไหล อันเต็มบริบูรณ์ดีอยู่

บั้นพระยาธรรมาลักเอาดาบศรีขรรค์ไชย

เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้า กำลังนั่งอยู่แท่นแก้วนั้น ยังมีเทพพระยาธรรตหนึ่ง เหาะลงมาจากกลางอากาศแล้ว ก็มาลักเอาขี้ดาบศรีขรรค์ไชยของพระองค์ไป เมื่อเป็นอย่างนั้น ทั้ง ๒ พระองค์ก็ได้ซอกหาดาบศรีขรรค์ไชยในที่ต่างๆ จักทำใดๆ ก็บ่เห็น แล้วทั้งท้าวและนางนั้นก็เหาะเหินเดินอากาศไปไปได้ และสองพระองค์ก็พากันร้องให้รำไรปริเทวนาการต่างๆ เป็นทุกขเวทนา แล้วพระนางเทวีจึงทูลถามว่า “พวกเขาจะเห็ดอย่างไร จึงจะไปได้” แล้วพระโพธิสัตว์เจ้าจึงหาวิธีที่จะขว้ามแม่น้ำนั้นไปให้ได้ จึงตอบพระนางอัครมเหสีว่า “พวกเขาควรลอยขว้ามไปจึงจะได้ ดังนี้”

ในคราวนั้น ท้าวและนางก็รือหาเรือและแพจะผ่านกายมาก็บ่เห็น บ่นานจึงเหลียวเห็นไม้จันทน์หนึ่ง ไหลมาใกล้ที่นั้น ท้าวและนางก็พากันจับเอาขอนไม้จันทน์นั้น พระโพธิสัตว์เจ้าได้ข้อยู่ทางหน้า นางเทวีชี้ทางเบื้องหลัง แล้วก็พากันพายไปตามแม่น้ำนั้น พอไปถึงกลางมหาสมุทร ตอนกลางคืนเลยเกิดมีดพ้าม้วนฝน มีลมมาพัดเอาขอนไม้จันทน์นั้น ขอนนั้นก็เลยหักเค็ง ท้าวและนางก็ได้พลัดพรากจากกัน แต่ขอนนั้นได้ไหลไปคนละทิศละทาง เหลียวหากันก็บ่เห็น

เมื่อลมตีไปตลอดคืนวันนั้น นางนั้นก็ไหลไปถึงฝั่งของมหาสมุทรทางนั้นแล้ว แต่บ่เห็นพระโพธิสัตว์เจ้า นางก็เลาะเลียบบไปมาทางใดๆ ก็บ่เห็น แล้วพระนางวินทุมดีเทวีก็ร้องให้รำไรกลิ้งเกลือกไปมา ที่แคมฝั่งน้ำที่นั้น ก็มีแล

เมื่อนางเทวี เทียวร้องให้ย่ำเงาพระราชสาสมิไปมาอยู่อย่างนั้นตนนาน เมื่อบ่เห็นแล้วก็ได้เมี้ยนสิ่งของมัดห่อผ้าและสิ่งของที่ติดตัวของพระนางดีแล้ว ก็เทียวเลาะย่างไป จึงเห็นทางของช้างป่า นางก็ได้เทียวไปคนเดียวนำทางของช้างนั้น แล้วก็ไปถึงเมืองมัททราช ในเมือง

นั้นยังมียาเถาคนหนึ่ง เคยเป็นเมียของเศรษฐีแต่ก่อน แต่เดี๋ยวนี้กลับเป็นคนทุกข์ยาก เมื่อนางไปถึงเมืองนั้นแล้วก็เลยย่างเลาะไปตามบ้านนั้น จึงได้ไปถึงบ้านยาเถาคนนั้น

เมื่อยาเถาเห็นนางแล้ว จึงมีความเอ็นดูเมตตาสงสาร จึงถามกับนางว่า “ดูก่อนนางมาจากไหน? นางเป็นลูกหลานของใคร? บ้านอยู่ไหน? เมืองไหน? จึงได้มาจนถึงที่นี่” นางเทวีนนั้นก็เล่าเหตุการณ์ให้ย้านั้นฟังตลอดอย่างละเอียดแล้ว ยาคนนั้นเลยมีความเมตตาสงสาร อย่างนี้แล้ว จึงได้ไปอยู่กับยาเมียของเศรษฐีเก่าคนนั้น อยู่มาได้หลายวันแล้ว นางนั้นเห็นว่าย้านั้นบมีสิ่งของเงินค่าอย่างใด แล้วนางจึงหาวิธีจะหาเงินและเข้าของมาใช้สอย จึงออกอุบายอันหนึ่งคือว่า จะเอาแหวนที่นางถือไปนั้นไปเจียดและจ่าย จึงได้ชวนเอายาเถานั้น พาไปหาบ้านของเศรษฐีคนหนึ่งในเมืองนั้น แล้วเอาแหวนแก้วมณีลูกนี้ไปจำหน่ายนำเศรษฐีคนนั้น แต่พอท่านเศรษฐีเห็นแล้ว จึงถามนางว่า “ดูรานาง แหวนแก้วมณีนี้ลูกนี้ เข้าของเงินค่าในเรือนของเฮานี้ แม่บ่สมกับราคาแหวนลูกนี้ เพราะว่าแหวนลูกนี้ราคาเท่ากับเมืองนี้”

แล้วนางจึงตอบว่า “ถึงว่าราคาเงินค่าเมืองก็ดี แต่ว่าเฮาจะบ่คิดเอาราคาเงินอย่างนั้นดอก จะคิดเอาราคาเพียงเอาเงินค่า ๕ ตำเกวียนเท่านั้นก็พอ” เมื่อเศรษฐีได้ฟังคำของนางคิดราคาเท่านั้นแล้ว เศรษฐีก็เลยรับเอาแก้วแหวนลูกนั้นแล้ว ก็ส่งเข้าของเงินค่าจำนวน ๕ เกวียนถวายแก่นางให้พอกับความประสงค์ แล้วนางนั้นก็ได้รับเอา กลับเมื่อถึงบ้านและเรือนของนางแล้ว ก็คิดจะสร้างหอผาสาทหลังหนึ่ง จึงได้ให้คนหานายช่างผู้ชำนาญมากก่อสร้างหอผาสาทไว้ ๕ ชั้น แล้วจึงให้แต่มีรูปต่างๆ ที่นางได้ประสบมาแล้ว คือ

๑. รูปท้าวและนางทั้ง ๒ ได้พบกันในหอสกุลของเทพดา แต่มีใส่ผาสาทหลังนั้นหนึ่ง
๒. แต่มีและเขียนรูปท้าวและนาง กำลังวิวาห์มุงคูลและผูกแขนหนึ่ง
๓. แต่มีรูป ที่ท้าวและนางได้ขึ้นไปเหาะเหินเดินอากาศกลางหาวหนึ่ง
๔. แต่มีรูปของท้าวและนาง กำลังนั่งเกิงแท่นแก้วไพฑูรย์นั้น
๕. แต่มีรูปของท้าวและนาง กำลังขี่ขอนขวำมน้ำอโนมาบนที่นั้น กำลังลมมาพัดและตีเอาขอนไม้จิวาต ทั้งท้าวและนางได้พลัดพราจากกันคนละทิศละทาง ตกกลางมหาสมุทรนั้นหนึ่ง

เมื่อสร้างและแต่มีรูปใส่หอผาสาทนั้นสำเร็จเสร็จสิ้นหมดแล้ว พระนางวินทุมดีจึงได้บอกกับสาวใช้ไว้ว่า “นับแต่วันนี้ไป ให้พวกเจ้าเป็นผู้จัดอาหารไว้สำหรับคนที่จะมาขอทานทุกๆ อย่าง ถ้าว่าเห็นคนมาขอทานแล้ว พวกเจ้าจงจัดแจงอาหารให้เขากิน แต่ให้สังเกตว่า

๑๑๖ รวมบทความทางวิชาการ
เรื่อง “มหาจุฬาวិชาการ”

ถ้าบุคคลผู้ใดหากมากินโภชนะอาหารอยู่สถานที่นี้ ถ้ามากินแล้ว เขาหากเบ็งรูปที่แต่มีไว้ ถ้าเขาเบ็งแล้วมาร้องให้ แต่กายลุนแล้วกลับมาหัวขึ้นอย่างนั้น จังพากันไปบอกกับเฮาโดยไวๆ เท็น”

ถามและตอบผลกรรมของท้าวและนาง

บัดนี้ จักกล่าวบัน พระโพธิสัตว์เจ้าสมุทรโฆษนั้น เมื่อได้เสวยวิบากผลกรรม เสวยทุกขเวทนาอยู่ในมหาสมุทรอยู่นั้นได้หลายวันแล้ว ยังบ่ถึงฝั่งน้ำอยู่ด้วยผลของกรรมอันใด?

ด้วยผลของกรรมที่พระโพธิสัตว์เจ้าในชาติก่อนนั้น ท้าวสมุทรโฆษและนางจินทุมดีนี้ เคยได้เป็นสามีและภรรยา กัน อยู่ในเมืองพาราณสี ในวันหนึ่ง สองสามีและภรรยา นั้นได้พากันไปอาบน้ำที่แม่น้ำ ในวันนั้นยังมีสามเณรน้อยองค์หนึ่ง ได้เอาเรือน้อยลำหนึ่งเที่ยวพายหลันในแม่น้ำนั้น สองสามีและภรรยา นั้นพากันยกเณรน้อย เลยเอามือตีน้ำให้เป็นฟองให้ไปพัดเรือของเณรน้อยได้ล่มไหลไป ส่วนเณรน้อย ย้านต่อความตายก็ร้องให้รำไร เมื่อสองสามีและภรรยา เห็นอย่างนั้น จังพากันไปดึงเอาเรือเณรน้อยนั้นกลับมาคืน ด้วยผลกรรมของสองสามีภรรยา ได้เห็ดแก่เณรน้อยมีหน้อยเดียวเพียงเท่านี้ จึงได้เป็นเหตุให้ได้ตกอยู่ในน้ำมหาสมุทรเป็นอย่างนี้ได้ถึง ๕๐๐ ชาติ กลับชาตินี้แล้ว เพราะเณรน้อยบ่ตาย ท้าวและนาง จึงบ่ตายในกลางแม่น้ำ

เพราะฉะนั้น คนเฮาทังหลาย อย่าพากันประมาทผลของกรรมว่า เห็ดกรรมมีประมาณหน้อยเดียว กรรมนั้นจะบ่ให้ผลแก่เฮาได้ดอก ความจริง อย่างเข้าใจไปอย่างนั้น พระพุทธเจ้า ตรัสไว้ว่า

“อกตฺ ทุกกฺกั ฺเสยโย ความชั่ว อย่าเห็ดเสียเลยดีกว่า กตญจ สุกตฺ ฺเสยโย ควรเห็ดความดีนั้นแหละดีกว่า ปจฺจวา ตปฺปติ ทุกกฺกั”^๑ ผู้เห็ดความชั่วแล้ว ย่อมร้อนใจต่อภายหลัง

^๑ อกตฺ ทุกกฺกั ฺเสยโย, ปจฺจวา ตปฺปติ ทุกกฺกั, กตญจ สุกตฺ ฺเสยโย. ยํ กตฺวา นานุ ตปฺปติ (ขุ.ธ.) กรรมชั่วไม่ทำเลยดีกว่า กรรมชั่วทำให้เห็ดร้อนภายหลัง และทำกรรมดีที่ไม่ทำให้ตนเห็ดร้อนดีกว่า

ถ้าบุคคลใดเห็ดกรรมใดไว้ แล้วร้อนใจในภายหลัง อันนั้นชื่อว่ากรรมชั่ว

ถ้าบุคคลใดเห็ดกรรมอันใด แล้วมีความสุขใจในภายหลัง อันนั้นแหละชื่อว่ากรรมดี”

เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้า กำลังตกอยู่ในมหาสมุทรอยู่ถึง ๗ วันนั้น เวลานั้นนางมณีเมขลา ผู้รักษาอยู่ในมหาสมุทรนั้น ได้ไปไหว้พระยาอินทร์อยู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เลยบ่เห็นพระโพธิสัตว์ ตกน้ำ เมื่อพระยาอินทร์อยู่บนสวรรค์นั้นเป็นผู้รู้ดี เลยโกรธร้ายติเตียนนางมณีเมขลาผู้รักษา มหาสมุทรนั้น นางมณีเมขลาทอดสายมาเบิ่งจึงรู้ว่า พระโพธิสัตว์ตกน้ำกับภรรยา เพราะเนื่องจาก พระยาธรได้มาลักเอาดาบศรีขรรค์ไชยของพระองค์ไป ท้าวและนางจึงตกน้ำ ดังนี้

เมื่อพระยาอินทร์รู้อย่างนี้แล้ว จึงได้บอกนางมณีเมขลาให้ไปนำเอาตัวภรรยาออกมาแล้ว พระยาอินทร์จึงร้ายชู้ว่า “ดูก่อนพระยาธร เหตุใดท่านจึงมาลักเอาดาบศรีขรรค์ไชยของ พระโพธิสัตว์เจ้าพระนามว่าท้าวสมุทรโฆษ ทำให้พระองค์ท่านได้รับความทุกข์ทรมานอยู่ในน้ำ คุณความหาสมุทรถึง ๗ วันดังนี้ ให้ท่านไปนำเอาดาบศรีขรรค์ไชยดวงนั้นมาให้ยังพระโพธิ- สัตว์เจ้าในบัดเดี๋ยวนี้”

เมื่อพระยาธรได้ฟังพระดำรัสสั่งของพระยาอินทร์ดังนั้น ก็นั่งก้มหน้าอยู่ที่อัยาน ทั้งสิ้นสายอยู่ แล้วก็รีบเหาะไปเอาดาบศรีขรรค์ไชยดวงนั้นมาให้แก่พระโพธิสัตว์เจ้าในทันใด แล้วจึงขอมาโทษกับพระโพธิสัตว์เจ้า เพื่อให้อภัยโทษนานปีการต่างๆ แล้วจึงลาไป

เมื่อพระยาธรส่งดาบศรีขรรค์ไชยแก่พระโพธิสัตว์เจ้าแล้ว พระยาอินทร์ก็ได้สั่งอำลา พระโพธิสัตว์เจ้าไปสู่ชั้นฟ้าดาวดึงส์ก็มีแล ส่วนนางมณีเมขลา นับแต่วันนั้นมาก็ตั้งใจพยายาม รักษาฝั่งแม่น้ำคุณความหาสมุทรนั้นด้วยความบ่ประมาท เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าได้ดาบศรีขรรค์ไชยแล้ว จึงสยงเหาะไปตามอากาศเวหาได้คือเก่า ได้เหาะไปเมืองมัททราชแล้วก็คิดว่า “เฮาได้หิวอาหาร มาได้หลายวันแล้ว เฮาจักลงสู่เมืองนี้ก่อน แล้วจะไปขอกินเข้าปลาอาหารให้อิ่มพีสบายแล้ว จึงจักสืบถามหานางวิณฑุมดีผู้เป็นภรรยาของเฮาต่อภายหลัง หลอนว่าจะพบพระนางอยู่ในเมืองนี้ ถ้าว่าหากสืบถามหาหมดทุกๆ บ่อนแล้ว หากยังบ่พบอยู่ เฮาจักไปขอกถามหาที่เมืองใหม่ ต่อๆ ไปอีก” ว่าแล้ว พระโพธิสัตว์เจ้าก็รีบเหาะลงสู่เมืองมัททราชนั้นแล

เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าเหาะลงสู่เมืองมัททราชแล้ว ก็แต่งตัวนุ่งห่มเครื่องประดับเหมือนกับ พราหมณ์ เพื่อเที่ยวแสวงหาขอกทานกิน เวลานั้นคนทั้งหลายเห็นแล้ว จึงบอกว่า “ท่านพราหมณ์ ในเมืองนี้ยังมีเรือนของนางผู้หนึ่ง ได้ตั้งศาลาไว้เพื่อให้ท่าน ถ้าท่านประสงค์อยากได้เข้าปลา อาหารแล้ว ขอท่านจงตั้งใจไปเฉพาะหาเรือนหลังนั้นเท็น”

๑๑๘ รวมบทความทางวิชาการ
เรื่อง “มหาจุฬาวชิการ”

เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้า รั้รายละเอียดอย่างนั้นแล้ว ก็ตั้งใจจะไปสู่เฉพาะยังศาลาหลังนั้นแล พวกหญิงสาวใช้ทั้งหลายพอเห็นแล้ว ก็พากันจัดแจงวัตถุทานต่างๆ มาให้แก่พราหมณ์คือพระโพธิสัตว์ (ที่กลับแปลงเพศนั้น) พวกหญิงสาวใช้ก็ได้เอาเข้าน้ำโภชนะอาหารมาให้แก่ท้าวกินเมื่อท้าวอิมหันำสำราญแล้ว พระโพธิสัตว์เจ้ารับประทานอาหารเพียงพอแล้ว ก็บ้วนปากดื่มน้ำอย่างสบายแล้ว จึงได้เหลียวแลเบิ่งศาลาหลังนั้น จึงเห็นรูปต่างๆ ที่นายช่างแต่มีไว้ นั้น คือ

๑. เห็นรูปท้าวสมุทรโฆษได้ไปพบพ้อกับนางวินทุมตีในหอดตระกูลของเทพดาหนึ่ง
๒. เห็นรูปพระโพธิสัตว์ ได้วิวาหุ่กับพระนางวินทุมตี และผูกแขนอยู่หนึ่ง
๓. เห็นรูปของพระโพธิสัตว์เจ้ากำลังขึ้นสู่อากาศเวหา กำลังเหาะเหินเดินอากาศนั้นหนึ่ง
๔. เห็นรูปของท้าวและนาง กำลังนั่งบนพระแท่นแก้วไพฑูรย์นั้นหนึ่ง
๕. เห็นยังรูปท้าวและนาง กำลังขี่ขอมไม้จิว ลมมาพัดให้ขาดกันแล้ว ตกไปคนละทิศละทาง ได้พลัดพรากจากกันแล้วร้องไห้รำไรหากัน ในมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ไพศาลนั้นหนึ่ง

เมื่อพระองค์เห็นรูปนั้นแล้ว ครั้งแรกก็มีอารมณ์เบิกบานยิ้มแย้มแจ่มใสดี เมื่อเบิ่งไปนานหลายยยยนาทีแล้ว กลับมีอารมณ์ขุ่นมัวโศกเศร้า แล้วร้องไห้รำไรไปมา ก็มีแล

เมื่อนางสาวใช้ ได้เห็นกิริยาอาการของท้าวอย่างนั้น ก็รีบไปบอกกับพระนางวินทุมตีราชเทวีให้ทรงทราบ เมื่อพระนางวินทุมตีรั้รายละเอียดแล้ว ก็รีบฟ้าวกกลับมา จึงเห็นยังพระโพธิสัตว์เจ้ากำลังโศกเศร้าโศการ้องไห้อยู่แล้ว พระนางวินทุมตีราชเทวีก็ร้องไห้ไปใส่ฟ้าร้องออกมาว่า “ข้าแต่พระองค์เจ้าสมุทรโฆษ พระองค์เพิ่งมาฮอดเดี๋ยวนี้หรือ?”

พระโพธิสัตว์เจ้าเมื่อทรงเห็นพระนางอัครมเสถีย่างนั้นก็เล่นเข้าสวมกอด แล้วร้องไห้ต่อกันและกัน มีน่านปีการต่างๆ แล้วก็ต่างคนต่างบอกเนื้อความให้ทราบรายละเอียดทุกประการแล้วพระนางวินทุมตีก็ได้บอกยังยายยนั้นให้ทราบทุกๆ ประการว่า พระราชสามีของลูกติดตามนำมาให้ประสบพบเห็นกันแล้ว ดังนี้

แล้วพระนางวินทุมตีก็พาพระโพธิสัตว์เจ้าไปอาบองค์ทรงเกศให้เรียบร้อยดีแล้ว จึงบอกยังสาวใช้ให้นำเอาอ่างเข้าน้ำโภชนะอาหารหลายประการมาถวายแก่พระโพธิสัตว์เจ้า

อย่างประณีตบรรจง ให้สมแก่ฐานะของพระองค์ที่เคยทรงเสวยมาแต่ก่อนๆ พุ้นแล เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าและพระนางวิณฑุมตีได้ประสบพบพอกันแล้วก็มี ความชมชื่นยินดี แล้วก็พากันพักอยู่กับยายนั้น ๒ - ๓ วัน แล้วจึงได้เชิญพวกราหมณาจารย์ พ่อค้าและเศรษฐี ตลอดจนเจ้านายผู้มีเกียรติ พากันมาบายศรีและสวดถวายแก่พระโพธิสัตว์เจ้าและพระนางวิณฑุมตีเองอย่างสนุกสำราญ เมื่อพวกราหมณาจารย์และเจ้าแกเจ้านายทั้งหลายมาเฝ้าพร้อมหน้าเพรียงตากันครบพร้อมแล้ว จึงได้เชิญพวกราหมณาจารย์ผู้ฉลาดให้เชิญขวัญ

คำเชิญขวัญแบบสั้น

ศรี ศรี มือนี่แม่นมือนั้น วันนี้แม่นวันดี วันดีถือมุตตโชค โตกใบนี้แม่นโตกไม้จันทร์ ขันอันนี้แม่นขันไม้แก้ว ผูกพ่อแม่ญาติวงศ์ตักแต่งแล้วจึงนำมา เพราะว่าวันนี้เป็นวันมหาราชเสวยฤกษ์ ถึกหน่วยจำเรณูศรี เป็นสิริสวัสดิอันล้ำเลิศประเสริฐวันดี เป็นวันสามัคคีพร้อมทั้งพวกฝูงพี่น้องและลูกตา มีศรัทธาแป๊ะคร่ำ มาร่วมเร้าเชิญขวัญ ทั้งขวัญนางและขวัญท้าว ให้มาพึ่งฟ้าร่วมเสวยพา มีทั้งไก่กุดตัวผู้โอด ตั้งใส่โตกชอนลอน จึงขอเชิญเอาขวัญบงอร ทั้งขวัญนางและขวัญท้าว ที่ไปตกอยู่แม่น้ำและวังปลา นาคาและครุฑนาค ที่ได้พลัดพราวตกป่าพงไพร ก็ให้มามือวันนี้ ขวัญไปตกกลางไพรและป่าไม้ ก็ให้มามือวันนี้ ขวัญไปเที่ยวป่าไม้และภูเขา ก็ให้มามือวันนี้ ขวัญไปตกกลางนาและตากล้า ก็ให้มามือนี้และวันนี้ ขวัญหัวไปตกป่าช้าดอนหมูผีตาย ก็ให้มามือนี้และวันนี้ ขวัญมักมายชมชู้ ก็ให้มามือนี้วันนี้ ว่ามาเยอวันเคย ขวัญหัวไปปลุกฟูเป็นฮาก ก็ให้มามือนี้วันนี้ ขวัญหัวไปปลุกหมากเป็นลำ ก็ให้มามือนี้วันนี้ ว่ามาเยอวันเคย ขวัญหัวไปถึกซอหลังไหล ก็ให้มามือนี้วันนี้ ขวัญหัวไปถึกไซหลังใหญ่ ก็ให้มามือนี้วันนี้ ขวัญหัวไปตกกลางไร่ป่าหญ้าคา ก็ให้มามือนี้วันนี้ ขวัญหัวไปตกกลางตากล้า ก็ให้มามือนี้วันนี้ ว่ามาเยอวันเคย

เอहि ดาด ปียปุดต (ปียตีดา) ปียา เม ทานปารมี

หอย เมภิลูเจต

กโรถ วจน์ มม^๑

^๑ พิฑูร มลิวัดย์ (ตรวจสอบชำระ). ลำพระเวส - เทศน์มหาชาติ หรือ มหาเวสสันดรชาดกภาคอีสาน, (โรงพิมพ์มหาจุฬา, กรุงเทพฯ), ๒๕๓๓, น. ๑๒๕, ๑๒๗.

๑๒๐ รวมบทความทางวิชาการ
เรื่อง “มหาจุฬาริชาการ”

ชยตุ ภว ชยมงคล

.....

อายุ วัฒน สุกข์ พล

ที่ชายโก โหตุ สพุพทา ฯ

พอเมื่อท้าวและนางได้มีเก้าแก้วศาสดาญาติ พวกนักปราชญ์และพราหมณาจารย์ มาบายศรีสู่ขวัญหมดพิธีแล้ว ท้าวและนางก็เอาวัตถุเข้าของเงินค่าและสิ่งของที่มีค่าต่างๆ แจกเป็นทานหมดแล้วแก่พราหมณาจารย์ ตลอดถึงคนทุกซี้ไร้ชิ้นใจและบ่าวไพร่ราษฎรทุก ถ้วนหน้าแล้ว ก็ได้ส่งอำลาคลาจากยังพวกเก้าแก้วพ่อแม่ญาติวงศ์ ประชาราษฎรทุกถ้วนหน้า แล้ว ว่ามีอื่นเข้านี้ พวกลูกทั้งสองจะได้อำลาเมื่อสู่เมืองรัมภปุยนคร เพราะพวกเสาพระองค์ ทั้ง ๒ ได้มาเอี้ยมยามเที่ยวป่าหิมพานต์นี้ นานได้สองเดือนปลายแล้ว ขอขอบใจนำพ่อแม่ ญาติวงศ์ทุก ๆ คน ที่มาบายศรีสู่ขวัญในวันนี้ เพื่อเป็นเครื่องแสดงสัมพันธ์ไมตรีซึ่งกันและกัน

พอแต่ท้าวและนางได้ส่งอำลาอย่างนั้น ทุก ๆ คนก็มีความฮักแพงท้าวและนาง พากัน อ่อนวอนไว้บ่ทันอยากให้กลับ แต่ถึงอย่างนั้นก็ดี ท้าวและนางก็ตอบว่า “มีการจำเป็นที่ได้ พลัดพรากจากบ้านเมืองมาเที่ยวชมป่าหิมพานต์ บัดนี้จะมาอยู่ จึงจำเป็นจะได้อำลาไป”

เมื่อถึงต้นเช้ามีมือใหม่ ท้าวและนางก็ตกแต่งตัวประดับประดาดีแล้ว ท้าวก็ให้นาง วินทุมตืนั่งอยู่กลางหว่างขาแห่งตนแล้ว ก็เหาะขึ้นสู่เวหาอากาศ เหมือนดั่งพญาราชหงส์ค่า และยন্ত্রที่เหาะเหินเดินอากาศ คนทั้งหลายเห็นแล้วก็พากันร้องไห้โฮแซวน้ำ อย่างสนั่น หวันไหว ทั้งดีใจทั้งคิดถึงท้าวและนางด้วย

กลอนเหาะกลับคืนเมืองรัมภปุยนคร

๐ พอเมื่อ	ย่อง ๆ ดั้น	ผันฝ่าเวหา
เหมือนดั่ง	กาหรือนก	เล่นปีกไวฟ้า
เหลียวเบิ่ง	นางและท้าว	เดินไปไว ๆ
เถินว่า	ไชนาดแท้	บินผ่ายเวินบน

ฝูงหมู่	ลมตีต้อง ย่อง ๆ ดั้น กายขอบชั้น	ดั่งมาย่อง ๆ เดินหันแล่นหัน ดินด่านหิมพานต์
ฟังยิน	เสียงลมห้าว แยงเขตชั้น บาคานท้าว	ไกวดาวเบื้องแกว่ง เมืองบ้านขึ้นบาน ทั้งนางเอี้ยมพ้อ
เหลียวเห็น	หอมสาทชั้น	นางท้าวขึ้นพระทัย
เมื่อเหาะ	มาใกล้ ๆ	เห็นไผ่ชาวเมือง
กำลัง	ลงเห็ดการ บาคานท้าว	หว่างนาดากล้ำ ทั้งนางช้อยขึ้น
คืนไป	ลงแห่งห้อง บาคานพระ	ห้องถิ่นอุทียาน เจ็ดลงเซาย้ง

เมื่อท้าวและนาง พากันเหาะเห็นเดินอากาศมาเจ็ยยังเมืองรัมภปุรนคร ได้เวินลงสู่สวน
อาชัญอุทียานแล้ว เวลานั้นพวกเสนาอำมาตย์ราชมนตรี ทั้งเศรษฐีและพ่อค้า กำลังพากันมา
หลั่นสวนอาชัญอุทียาน เมื่อเห็นพระองค์ทั้ง ๒ เหาะมาถึงแล้ว ก็พากันมีความชื่นชมยินดีเป็น
อย่างยิ่ง พากันเข้าไปต้อนรับปฏิสันถารครบทุก ๆ คนแล้ว พวกมหาอำมาตย์ก็นำเนื้อความ
ไปกราบทูลแก่พระราชมารดาบิดา ภายในพระนครรัมภปุรนครให้ทราบสิ้นทุก ๆ ประการ

เมื่อพญาสิริสีหะคุตตราช พร้อมพระนางกนกวดีเทวี องค์เป็นพระราชมารดาและ
พระราชบิดา ทรงทราบรายละเอียดอย่างนี้แล้ว ก็พากันจัดแจงแต่งยานพาหนะออกไป
ต้อนรับอย่างสมพระเกียรติ เพื่อต้อนรับพระราชบุตรเขยและพระราชธิดา ที่เสด็จมาจากป่า
หิมพานต์ที่สวนอาชัญอุทียาน

กลอนแห่ไปรับพระราชบุตรและธิดา

● พอเมื่อ	ยาบๆ ย้าย	ไหลหลังเป็นสาย
ยายกัน	เป็นอันแถว	แห่กระบวนไปต้อนรับ
	อรชรเพ็งเกี่ยว	เกาะกันมวลงมิ่ง
ทั้งกระดิ่ง	ข้างและม้า	เสียงห้าวสนั่นเนือง
มีทั้ง	เสียงกองฆ้อง	กองยาวเยื้องย่าง
ฟ่างๆ ก้อง	ดั่งดั่งนั้น	แมนกองนั้นแล้ว
มีทั้งเสียง	ระนาดพาดฆ้อง	จับปี่สีซอ
มีทั้ง	แกรวงสลับ	กล่อมแคนซุงไค้
มีทั้ง	ดนตรีพร้อม	มโหรีจับปี่
	ทั้งระนาดพาดฆ้อง	กองดั่งหน่วยดิ่ง
เสียงดั่ง	อยู่ดั่งๆ	เยื้องย่างตามทาง
	ฝูงนางสาว	บ่าวโห่หิ้วร้อง
เขากี่	ยูท่างหลั่น	สบายบ้างแค่ทาง
	พอคราวไค้	เถิงอาชญ์อุททยาน
	ภูบาลพระ	ออกมาคอยต้อนรับ
	ภูธรท้าว	ทั้งนางเยื้องย่าง
ไปรับ	พระพ่อแม่เจ้า	จอมสร้อยพระยอดเมือง แท้แล้ว

เมื่อพระบิดาและพระมารดา ได้เห็นพระราชบุตรชายและพระราชธิดาแล้ว ก็พากัน
สวมกอดจูบชมตมข่ม่อม ถามข่าวคราวสุขทุกข์หมดแล้ว จึงเสด็จไปสู่หอผาสาทที่สวน
อาชญ์อุททยาน เสวยโภชนาโภชนัง เถิงวันหนึ่งและคืนหนึ่งแล้ว ตื่นเช้ามาก็พากันเสด็จไปสู่
พระนครในตอนเช้าวันนั้น และทั้งพระราชที่คชสารออกหน้า พระนางอัครมเหสีตนเป็นแม่ชี
คชสารตัวที่ ๒ พระสมุทโรฆษที่คชสารตัวที่ ๓ และพระนางวินทุมุตติที่คชสารตัวที่ ๔ แล้วพวก
เสนาอำมาตย์ขุนพลขุนพันและขุนหมื่น ก็จัดขบวนแห่ออกหน้าและหลังครบถ้วนแล้ว จึงได้
แห่ขบวน

แห่กลับพระนคร

๑ พอเมื่อ	ฟ้าสนั่นน้ำ	เปยเบิกบัวระพา	พุ่มเยอ
วาโย	เปลื้องไหล	หลังลงเต็มด้าว	
	ภูบาลท้าว	เดือนพลพวงไฟร่	
ทั้งพวก	ใหญ่และน้อย	หันหัวแห่กระบวน	
ฟังเสียง	ห่วน ๆ ห้อง	กองเสพตุริยางค์	พุ่มเยอ
	แกรวงขับ	กล่อมซอซุงไค้	
มีทั้ง	วงดนตรีพร้อม	มโหรีจับปี	
	ทั้งระนาดพาทย์ซ้อง	กองแต่หน่วยแกร	
เสียงดัง	ม่วนแท้ ๆ	เสพลิงฉิ่งจับ	
	มือขยับทั้งโซน	ไตโตนโยนหลั่น	
เขาก็	พากันหลั่น	ตามทางยูท่า่ง	
	พระบาทท้าว	เห็นแล้วขึ้นพระทัย	
	พอคราวไค้	ถึงวันภูวนารถ	
	พระบาทท้าว	ทรงเข้าราชวัง	แท้แล้ว

เมื่อขบวนแห่พระราชบุตรและพระราชธิดามาถึงพระราชวังแล้ว พญาลิวิสีหนะคุดตราชพร้อมพระนางราชเทวี ตลอดจนบ่าวไพร่เสนาอำมาตย์ ก็พากันจัดพิธีอภิเสกฮตสรงพระองค์สมุทโรฆและพระนางวิณฑุมตีขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ สืบสันตติวงศ์ของพระองค์ต่อไป จึงจัดพิธีอภิเสกดังนี้ คือ

๑๒๔ รวมบทความทางวิชาการ
เรื่อง “มหาจุฬาวชิการ”

หนึ่งได้ให้พวกเสนาอำมาตย์ แห่งหอมุทธาภิเสกสดสรงแล้ว จึงใช้บอกให้ขุนคลัง
ขนเอาแก้วแหวนเงินคำ เพชรนิลจินตามากองให้เป็นกองเดียวกันแล้ว พญาสิริสีหะคุตตราช
จึงได้ไปจับเอาพระหัตถ์ของท้าวสมุทรโหมษ พระนางราชเทวีกนกวดีได้ไปจับเอาพระหัตถ์ของ
พระนางวินทุมดี แล้วก็เข้าสู่หอมุทธาภิเสกสดสรงแล้ว พวกแกรสังข์ระฆัง เครื่องดุริยดนตรี
ก็เสพลีตีเป่าฆ้องกลองประโคมดนตรี ดังสนั่นหวั่นไหวขึ้นในครั้งนั้น แล้วพวกบ่าวไพร่เสนา
อำมาตย์ราชบุโรหิตาจารย์ บ่าวไพร่ราษฎรทุกๆ คน ก็พากันมาสดสรงมุทธาภิเสกหมดแล้ว
มหาอำมาตย์และพราหมณาจารย์ จึงเอาผ้าจักรเงินจักรคำมาถวายท้าวสมุทรโหมษและพระนาง
วินทุมดี อันประดับประดาดีแล้ว พร้อมเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เสวตฉัตรกางกั้น มีความงาม
ย่อยหยาดเหมือนดังเทพบุตรลงกล่อมนางเทพธิดานั้นแล แล้วพราหมณาจารย์จึงทรงเชิญ
พระองค์เข้าสู่พบายศรีและสู่ขวัญ ดังนี้คือ

พระถวายพบายศรี

ศรี ศรี สุ่มงคลสวัสดิ์ อุดมมะสังกาสขึ้นไสศรี เป็นวันสวัสดิ์แว่นยี่ง พวกข้าพระบาท
จึงขอถวายพรแก่สมเด็จพระมหาราชบุพิตเจ้า พร้อมพระมิ่งเหมงามเหสี เพราะมีอันนี้เป็น
มือชอบมีประกอบวันดี ทั้งพระราชบิดาและพระราชมารดา ตลอดทั้งพระวงศ์คณาญาติ
ทั้งนักปราชญ์และอาจารย์ ทั้งขุนกวานและเถ้าแก่ พร้อมพ่อแม่ประชาราษฎร จึงได้พา
กันมาถวายพระพรมุทธาภิเสก ทุกประเทศท้าวก็ย่องว่าวันดี เป็นวันดีไชโยไชค จำเรียดโลก
ยืนยาว โฉมศรีพวบ่เศร้า ขอให้องค์สมเด็จพระมหาราชเจ้า พร้อมพระมเหสีจำเรียดดีทสราช
ในผาสาทแก้ววิไชยยนต์ ตามพระราชประเพณีมาแต่ก่อน จนตราบเท้า ๑๒๐ พระวัสสา
พันเกิน

ต่อแต่นี้ไป ข้าขออัญเชิญพระขวัญทั้งหลาย ของพระองค์ทั้ง ๒ คือ ขวัญตาและขวัญคิ้ว
ขวัญท้องหิวราวนม ขวัญหูตึง ขวัญตั้งตมกลิ่น มักมีนขวัญหัวใจ ขวัญโตและขวัญปอด
อดตลอดขวัญนิ้วและขวัญแขน ขวัญขาแฟนและบ่าไหล่ ละหม่นนั้นขาทั้งสอง ขวัญปุมฟอง
และท้องราบก็ให้มามือวันนี้ ว่าเชิญมาเยอขวัญเคย ขวัญของพระองค์ทั้ง ๒ เทียวเหาะเหิน

เดินอากาศไปพบห้วยตาดและภูเขาในดงดอนและป่าไม้ ก็ให้มาในมือนี่และวันนี้ ขวัญของพระองค์ ทั้ง ๒ ไปตกดินกลางน้ำและมหาสมุทร ก็ให้มาเมื่อวันนี้ ขวัญพระองค์ไปตกทุกข์ทรมาน ตามห้วยหาด ตามตาดและภูเขา ตามแถวเถาและเถื่อนถ้ำ ตามย่านน้ำและวังปลา ไป ตามนาคาและหมู่นาค ก็ให้มาในมือนี่วันนี้ ว่ามาเยอขวัญเคย

ขอให้ขวัญของพระองค์ทั้ง ๒ มาทรงสืบสร้างพระนครรัชมยุคนี พร้อมด้วยพระอัครม เหลีและนางนักสนมพอมหิน มาอยู่ขึ้นชมบาน อยู่ยืนนานถึงเถ้า ตรีบต่อเท่าชั่วอายุชั้ย ขึ้นพระทัยนำบ่าวไพร่ เป็นทำวใหญ่เสวยเมือง พุ่นเกิน

ชยตุ ภว ชยมงคัล ทีชายุโก โหตุ มหาราชา อายุ วณโณ สุขั พลั ๕

เมื่อถวายบายศรีแล้ว พระราชบิดาและพระราชมารดา พร้อมพราหมณาจารย์ทั้งเสนา อามาตย์ ก็พากันมาผูกพระหัตถ์ซ้ายขวาแล้ว ก็เป็นอันว่าจบพระราชพิธี พระราชบิดาพญาสิริ สีนะคุตตราช ก็ได้ประกอบพิธีมอบราชสมบัติ ให้เป็นพระมหากษัตริย์เสวยราชสมบัติ ทรง สืบสร้างในพระนครรัชมยุคนครต่อๆ ไป ก็มีแล

ต่อมาภายหลัง พญาสิริสินะคุตตราชก็ได้เสด็จออกบรรพชา คือ บวชเป็นพระฤๅษีอยู่ใน ป่าหิมพานต์ ได้พยายามเจริญสมณธรรม บ่นานก็บรรลุภิกขุญา ๖ และสมาบัติ ๘ เมื่อดับ ฌันธจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ไปเกิดในพรหมโลก

ส่วนพญาวิณฑัตตราช องค์เป็นพระราชบิดาของพระเจ้าสมุทโรฆนะนั้น ภายหลังได้ ทราบข่าวว่า พญาสิริสินะคุตตราชได้สละราชสิริสมบัติให้พระราชาบุตรเขยแล้วได้เสด็จออก บรรพชาอย่างนี้ ก็มาพิจารณาถึงพระชนมายุสังขารของพระองค์ว่า “เสาก็แก่ชราลงหลายแล้ว เสาพระองค์จะมีประโยชน์อย่างใด จะอยู่เสวยราชสิริสมบัติอยู่อย่างนี้” ภายหลัง พระองค์ก็แต่ง ราชทูตไปอัญเชิญเอาองค์พระราชาโอรส คือ พระเจ้าสมุทโรฆนะและพระนาง

วิณฑัตตราชให้มาหาพระองค์ที่พรหมปุณคร เมื่อทูตได้นำพระราชสาส์นไปทูล เชิญตั้งนั้น พระเจ้าสมุทโรฆนะพร้อมพระอัครมเหลีก็ได้กลับมาสู่พระนครกับราชทูตนั้น เมื่อมา ถึงพระนครพรหมปุณครแล้ว ทางพระเจ้าวิณฑัตตราชพร้อมทั้งพระอัครมเหลี และเสนา

๑๒๖ รวมบทความทางวิชาการ
เรื่อง “มหาจุฬาวชิการ”

อามาตย์ราชมนตรี ก็ได้ประกอบพิธีมอบราชสิริสมบัติให้เป็นพระมหากษัตริย์อยู่เสวยสิริราชสมบัติ
ทั้ง ๒ พระนคร คือ

๑. พระนครพรหมปุณคร อันเป็นพระนครเดิมของพระราชบิดาและพระราชมารดาของ
พระองค์ ก็แม่พระเจ้าสมุทรโฆษเสวยสิริราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ปกครองนครนี้

๒. ส่วนพระนครรัมภปุณครนั้น แม่เป็นพระนครของพ่อเถ่าและแม่เถ่าของพระองค์
ก็แม่พระองค์เสวยสิริราชสมบัติปกครองเหมือนกัน คือ หมายความว่าพระองค์เดียวเป็น
พระเจ้าแผ่นดินปกครองทั้ง ๒ พระนคร

เมื่อพระราชบิดาและพระราชมารดาได้มอบพระสิริราชสมบัติให้พระราชโอรสและ
พระสุณิสา (ลูกสะใภ้) แล้ว ได้เสด็จออกบวชเป็นฤๅษี ได้ไปเจริญสมณธรรมอยู่ป่าหิมพานต์
บ่านานก็ได้บรรลุภิกษุญา ๖ และสมาบัติ ๘ แล้วเมื่อดับขันธแล้ว ก็ได้ไปอุบัติบังเกิดอยู่ในพรหมโลก

เมื่อพระสมุทรโฆษได้ขึ้นเสวยราชย์เป็นพระราชมหากษัตริย์ ปกครองไพร่ฟ้าประชา
ราษฎรทั้ง ๒ พระนครอย่างนี้ พระองค์ก็ทรงปกครองให้ถูกต้อง ตามฮีตคองของพระราชมหา
กษัตริย์ ผู้เป็นบัณฑิตและนักปราชญ์ คือ ได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการแล้ว
ฟ้าฝนชลทาก็ตกถูกต้องตามฤดูกาล และประชาราษฎรทั้งหมดก็อยู่เย็นเป็นสุขทุกถ้วนหน้า
พระองค์ก็ยังทรงพิจารณาต่อไปอีกว่า “พระราชบิดา พระราชมารดาของเฮาทั้ง ๒ พระนครนี้
มีแต่พากันรีบโหมแต่ทรัพย์สมบัติเข้าของไว้ ในพระคลังหลวงเท่านั้น แต่บ่ได้มีปัญญาจะหาวิธี
เอาทรัพย์สมบัติเข้าของอย่างนี้ไปนำได้จักคนเลย แต่อย่าท้อเฮาพระองค์นี้จะหาวิธีเอา
ทรัพย์สมบัติเหล่านี้ไปนำให้ได้ทั้งหมด” ว่าแล้วพระองค์จึงได้เชิญพระราชอัศวมเหสีคือพระนาง
วิณฑุมตีมาหา เพื่อปรึกษาหารือแล้ว พระนางก็มีความเห็นดีนำทุกๆ ประการ

แล้วพระองค์ก็ได้เชิญพวกมหาอามาตย์ราชมนตรีมาปรึกษาหารือแล้ว ทุกๆ คนก็มี
ความเห็นดีนำทุกๆ ประการ แล้วพระองค์ก็แต่งตั้งให้พวกเสนาอามาตย์แต่งศาลาไว้สำหรับพรำ
เพ็งทานที่ประตูพระราชวังทั้ง ๔ แห่ง ทั้ง ๒ พระนคร แล้วพระองค์ก็ทรงได้ประกาศให้
พวกบ่าวไพร่เสนาอามาตย์ราชมนตรีทั้ง ๒ พระนครว่า “ถ้าไผ่ต้องการอันใดๆ ก็เชิญมารอ
ถ้าอยู่ประตูพระราชวังทั้ง ๔ ได้ทุกๆ วัน”

เมื่อตื่นเข้ามา พระองค์ตื่นจากบรรทมแล้ว ก็ไปชำระพระสรีระร่างกายให้บริบูรณ์แล้ว ก็ได้แต่งเครื่องประดับพระเกียรติยศ ขึ้นพระราชคชสาร มีเสนาอำมาตย์แห่หน้าและหลังแล้ว ก็ไปพำเียงทานที่ประตูพระราชวังทั้ง ๔ ทุกๆ วัน สำเร็จแล้วจึงทรงกลับมาเสวยพระกระยาหาร อย่างนี้เป็นกิจวัตรประจำของพระองค์ คือ

๑. อาทิตยที่ ๑ ได้ไปให้ทาน อยู่ที่ริมภปรนคร
๒. อาทิตยที่ ๒ ได้ไปให้ทาน อยู่ที่พรหมปรนคร

พระองค์ได้ทรงผลัดเปลี่ยนกันอยู่อย่างนี้ทุกๆ วัน และทุกๆ อาทิตย นอกจากนี้แล้ว พระองค์ยังทรงเสด็จไปให้พระโอวาทและแนะนำสั่งสอนแก่บ่าวไพร่ราษฎรทุกๆ วัน ให้ตั้งใจ ต่อศีลธรรม คือให้มีการให้ทาน รักษาศีล ๕ รักษาศีล ๘ และรักษาศีลอุโบสถ จนตลอด ชั่วพระชนมายุของพระองค์ พวกประชาชนบ่าวไพร่ราษฎรเหล่านั้นทั้งหมด ด้วยอำนาจบุญกุศล ที่เชื่อฟังต่อโอวาทคำสั่งสอนของพระองค์ เมื่อดับขันธแล้ว ก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ทั้งหมด

ส่วนพระเจ้าสมุทรมุขและพระนางวินทุมดีทั้ง ๒ พระองค์นั้น เมื่อทรงปกครองบ่าวไพร่ บ้านเมืองอยู่दनนานแล้ว ก็ได้สวรรคตไปแล้ว ทั้ง ๒ พระองค์ก็ได้ไปอุบัติบังเกิดอยู่ชั้นดุสิต สวรรค์ เสวยทิพยสมบัติอยู่ที่นั่น ตลอดกาลนานนั้นแล

ม้วนชาดก

๑. พระยาธมมทัตต์เจ้าอาวาสศรีนครไชยของพระองค์คราวนั้น แม่นเทวทัตต์ในบัดนี้
๒. พญาวิสุทธิทัตตราช ผู้เป็นพระราชบิดาคราวนั้น กลับชาติมาเกิด ก็แม่นพญาสิริสุทโธทนะในคราวนี้
๓. พระนางเทวี ตนเป็นพระมารดาพระองค์คราวนั้น แม่นพระนางสิริมหามายาเทวีในคราวนี้
๔. ปุโรหิตาจารย์ของพระองค์ในคราวนั้น ก็หากแม่นพระอนันตในคราวนี้
๕. ลูกอามตย์ในคราวนั้น ก็หากแม่นพระอนันตในคราวนี้
๖. พญาสิริสีหะคุตตราช องค์เป็นพ่อเจ้าปางนั้น ก็หากแม่นพระสารีบุตรในคราวนี้
๗. พระนางกนกวัตเทวี ตนเป็นแม่เจ้าปางนั้น กลับชาติมาเกิด ก็แม่นพระนางโคดมในคราวนี้
๘. พญาทุมมราช ปกครองแก่พวกกนิฐในปางนั้น ก็หากแม่นพระมหาโมคคัลลานะในคราวนี้
๙. พระยาอินทรในปางนั้น ก็หากแม่นพระอนุรุทธเถระในคราวนี้
๑๐. นางมณีเมขลาในปางนั้น ก็หากแม่นนางอุบลวรรณาเถรีในคราวนี้
๑๑. พระนางวิณฑุมติเทวีในปางนั้น ก็หากแม่นนางยโสธราพิมพาในคราวนี้
๑๒. ท้าวสมุทโฆษโพธิสัตว์ในปางนั้น ก็หากแม่นเจ้าพระตถาคต ในกาลบัดนี้แล

จบสมุทโฆษ เรื่องที่ ๑ เท่านั้น

